

İktisat Teorisi: İktisadın Akli ve Gerçek Gerçeklik^(*)

Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU, Doç. Dr. Fuat ERCAN,
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Haşim KÖSE, Doç. Dr. Ahmet ÖNCÜ,
Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR

Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU (*Oturum Başkanı*) -
Günaydın.

Biliyorsunuz, iktisadın en temel alanlarından biri rant paylaşımı, hemen sürrantını paylaşmaya başladık. İktisat, bir de hiyerarşiler içeren bir alan; bizim burada konuşmacı olma ayrıcalığıyla önümüzde sular da var. Neyse, buna paralel bir duyuruyla başlamak istiyorum.

(*) 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde 23 Kasım 2001 Cuma günü 10:45-13:00 arası ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi A Salonunda gerçekleştirilen Panel'in bant çözümleridir. Sn. Hayri KOZANOĞLU dışında diğer tartışmacılar kendi metinlerini gözden geçirmişlerdir.

Şimdi “İktisadın Akli ve Gerçek Gerçeklik” başlıklı oturuma başlıyoruz. Önce ben kendi konumumu açıklayayım: Ben, kendimi iktisada meraklı bir kişi olarak tanımlıyorum, iktisatçı olarak tanımlamıyorum, şu bağlamda da söylemek istiyorum: İktisatçılar “uzun dönem Türkiye’de Türkiye ekonomisini hep iktisatçı olmayanlar yönetti” gibi bir yakınmada bulunurlardı. Biliyorsunuz, yakın tarihte bir iktisatçı başbakana tanık olduk. O bakımdan bu söylem gittikçe etkisini yitirmeye başladı, ama bu da iktisada ilişkin, iktisat felsefesine ilişkin böyle ağırlıklı bir oturum başkanlığına, gene iktisatçı olmayan birine vermişler; burada benim fazla bir hatam yok diye düşünüyorum. Benim iktisat denildiği zaman ilk aklıma Marks’ın “*insana ait olan hiçbir şey yabancı değildir.*” sözü geliyor. İktisat artık öyle bir noktaya geldi ki, insanı ihtiyaçlardan, toplumsal ihtiyaçlardan bahsedince, “ama bu insanlar da işsiz, ama işte kamu çalışanları geçinememezse” gibi bir ifade kullanılırsa, bu bir zaaf olarak kabul ediliyor. Yani iktisat bir anlamda insandan ne kadar koparsa o kadar iktisatmış gibi. En azından olacak öyle algılanıyor, öyle sunuluyor.

Kendi açısından iktisat son yıllarda prim kazanan bir bilim; hatta bir üst bilim olarak bile adlandırılabilir. Korkut Hoca’nın da açış tebliğinde söylediği gibi, iktisat bir anlamda diğer bilimleri kolonize ediyor, kendisine tabî kılıyor. Yani bilimler, disiplinlerarası ilişkilerde aslında genellikle eşdeğer bir ilişki de yaşanmıyor, iktisat belirleyici olan bir alan haline geliyor. Söylediğim gibi, meraklı bir kişi olarak, ben arkadaşlarımdan biraz bunu tartışmalarını da bekliyorum. Bu durum, disiplin öncesi olarak da tanımlanabiliyor. Aynı durum bu noktada, “acaba iktisadın rolü ne olacak, burada eşdeğer ilişkiler kurulabilecek mi yoksa o belirleyici konumunu devam mı ettirecek? şeklinde postdisiplin olarak da, yani artık tek tek disiplinler değil de disiplinlerarası ilişkiler, etkileşimler tüm bilimlerde belirleyici olmaya başlıyor.

Bir de benim gözlemim, iktisadi anlamda piyasa süreçlerinde rekabeti çok savunanlar iktisadi düşünce anlamında rekabetten çok rahatsız oluyorlar. Yani buldukları yerde farklı düşüncelerin yer almasını hiçbir şekilde istemiyorlar. Sizler de gözlemliyorsunuzdur, dünyada da böyle, Türkiye’de göze çarpar bir şekilde öyle. Görsel medyada farklı düşüncelere çok az yer veriliyor. Arada böyle bir sızanlar da olursa, iktisadi anlamda rekabeti savunanlar bundan çok rahatsız oluyorlar. Yani bir anlamda kendi alanlarında iktisadi düşünce anlamında rekabete açık değiller, ama piyasa süreçlerinin rekabetle belirlenmesi gerektiği düşüncesindedirler.

Bir de “iktisat” deyince, “iktisadi akıl” deyince aklıma ilk gelen, birincisi ekonomik demokrasi tanımı içerisinde insanların paylaşımından eşit yararlanmaları; ikincisi de ekonomik karar süreçlerine, nasıl etkin olarak katılabileceklerinin tartışılması bence büyük önem taşıyor. Şimdi burada belki Marksizmi de tekrar gözden geçirip yorumlayabiliriz. Çünkü normatif diyebileceğimiz -yani eşitlik gibi, adalet gibi kavramlar ahlak içeren kavramları, Marksist analiz de tam içermiyor. Acaba bunu nasıl yorumluyor arkadaşlar?.. “Nasıl bir yaklaşım getirilebilir?” bu da önümüzdeki dönemde aslında tartışmamız gereken bir konu gibi geliyor.

Şimdi bir taraftan iktisadın ahlâk boyutundan, tamamıyla eşitlik, adalet boyutundan kopmasını da çok hayırlı bulmuyorum. Diğer taraftan da, tam ahlaki bir çıkışın da kendi sorunları olduğunu düşünüyorum. Yani şu anda, işte “küreselleşme” dediğimiz, “neoliberalizm” dediğimiz süreçten yaşamları ve çıkarları olumsuz etkilenen geniş kitleler var ve bu da insanların vicdanında karşılığını buluyor diye düşünüyorum.

Küreselleşme karşıtı hareketler birçok insanı, beni de çok etkiledi. Ama biraz daha eleştirel bakınca, onun da ciddi bir ahlaki çıkış olduğunu görüyoruz. Çok fazla ahlak öğeleri ile yüklü olduğunu düşünüyorum. Zaten izleyen arkadaşlar biliyordur, mesela küreselleşme karşıtı hareketlerin belkemiğini büyük ölçüde kendilerini anarşist olarak tanımlayanlar oluşturuyor. Onların anarşizm tanımı da, aslında ahlaki bir tanım gibi geliyor bana. Çünkü yatay ilişkileri savunmak, hiyerarşilere karşı olmak, “sosyalizm” adı altında geçmişteki uygulamalara eleştirel yaklaşmak ve çokuluslu şirketlerin piyasa süreçlerinin getirdiği haksızlık, eşitsizliklere karşı çıkmak, bu karşı çıkışla kendilerini geçmişle, toplumda egemen olmuş, yönetici olmuş sosyalizm de dahil hiçbir akımla özdeşleştirmemek. Ama nasıl bir iktisat kuruyorsunuz, bir kolektif akıl nasıl hayata geçireceksiniz?.. “Bireysel aklın piyasa süreçlerinin yerine sorusu orada da cevaplandırılmıyor” demek bir yana, cevaplandırılması için çok ciddi bir çaba da sarf edilmesi aşamasına da daha gelmedi. Bunu onlar yapamadı anlamında değil de, böyle bir tartışmanın yeni bir tartışmanın başlarındaymışız gibi düşünüyorum. O bakımdan günümüze egemen olan iktisadi akıl sorgulamak çok büyük önem taşıyor.

Burada sözlerimi bitiriyorum. Bir tebliğ sunmayacağım, merak etmeyin. İlk olarak sözü Fuat arkadaşımıza bırakıyorum.

Doç.Dr. Fuat ERCAN- İktisadi akıl üzerine yapacağım konuşmaya “iktisadi akılı eleştirenleri eleştirerek” konuşmama başlamak istiyorum. Eleştirim için bir soru sormam gerekiyor, iktisadi akıl ve bu akılın gerekleri iktisat disiplinin tanımladığı bir gerçeklik midir, yani bir gerçeklik olarak iktisat disiplinin bir düşünce/ analiz ve algılama ve dahası bunların toplamı olan metinler toplamıdır, yoksa tüm bu disiplin ve bu disiplini tanımlayan düşünce ve algılama/analiz tarzları içinde yer aldığı sosyal gerçekliğin bir parçası midir? Bu sorunun anlamlı olduğunu düşünüyorum. İktisadi akılı eleştiren oldukça farklı referans noktalarına sahip okul ya da düşünürlerin neredeyse paylaştıkları ortak yönelimleri, iktisadi akılı, metinler arasında kalarak eleştirmeleridir. Oysa, iktisadi akılı ve gerçek olan gerçeğe yaklaşmayı engelleyen bizzat o metinlerin de içinde gerçekleştiği sosyal gerçeklik ve ilişkiler alanına bakmamız gerekiyor. “Ne oldu da insanlık tarihinin bir döneminde *iktisadi akıl*” olarak tanımlanan bir işaret/anlamlandırma tarzı, insanların kendilerinin de parçası olduğu gerçekliği açıklar oldu. Ya da gerçekliğin bu şekilde algılanması ve bu anlamda da gerçekliğin *belirli bir gerçeklik* dolayında dönüştürülmesi gerçekleşti. Burada ilk elden belirli bir sosyal gerçeklik ve bu gerçekliğe içkin olan belirli bir dizi var oluş hali iktisat disiplini adı altında tanımlanacak bir düşünsel gerçekliğin varlığına yol açtı ve daha da önemlisi *yansıtmacı* bir algılamayı önlemek için belirli bir gerçeklik haline dönüştüğü ölçüde iktisat ve dolayısıyla iktisadi aklın belirli bir gerçekliği, ama toplumsal ilişkilerde belirli çıkarları olan kesimlerin gerçekliğini işaret eden bir özellik kazanmıştır.

Bu tür soru ve soruları sorduğumda yani söylem ve disiplini var eden gerçekliğin ne olduğu özel bir önem kazanıyor. Bu kısa konuşma da ifade edilen gerçekliğin ne olduğu sorusunu detaylı açıklama olanağım olmadığını düşünüyorum. Ama bunu bizim için daha özlü ve anlamlı bir şekilde gerçekleştiren ve sabahın bu güzel saatlerini de anlamlı kılacak bir şiiri sizinle paylaşmak istiyorum. Gerçekten şiir bu anlamda çok güzel. Murathan Mungan’ın ‘Kum Saati’nden aldığım şiir, aktarmak istediğim *gerçekliği* (yani kapitalizmi) ve onun çıkar yönelimli *bilgisini* (iktisat disiplini) ve daha önemlisi bu bilgi ile meşgul olanları (yani iktisatçıları) o kadar güzel aktarmış ki.

Metain dolaşım değeri aramızda gezindiğinden beri

Kapitalizmin kiblesinde durmakta

Kara Ritüellerin İdeolojisi

Yani sokakların, çarşıların, evlerin, insanların

Maskelere hüküm giymiş çehresi.

.....

haydi gidin aynalara gömün maskelerinizi

ve kendiniz olarak dönün geriye. M.Mungan (Kum Saati'nden)

İktisadi aklı eleştiriye yönelik bir çaba böyle bir yerden başlamalı. Eleştirel bakış, kara ritüellere bürünmemize yol açan tarihsel gerçekliği işaret ederek başlanmalı. Yani içinde yaşadığımız gerçeklik olan kapitalizme özgü dinamik mekanizmaları ve bu mekanizmaların düşünsel yapı ve disiplinleri nasıl belirlediği ve dolayısıyla iktisadi aklın nasıl biçimlendiğini ele almamız gerekiyor. Mesela, dünkü toplantılardan birinde çok güzel bir sunuş vardı, gelişme iktisadının analizi vardı. Çok çok güzel bir sunuştu; fakat gelişme iktisadını eleştirirken, oradaki iktisadi aklı eleştirirken, daha çok kalkınma iktisadına ait metinler temel alınarak yani bu alt disiplini oluşturan metinlerin içinden hareket ederek eleştirilmeye çalışılmıştı. Böyle bir hareket noktası zaten bizi başından itibaren metinlerin tanımladığı sorunsal içinde kalmamıza yol açmakta. Oysa metinlerin ve algılama tarzlarının üretildiği, -yani birazcık daha felsefi terminoloji ile ifade edecek olursak- epistemolojinin üzerinde yükseldiği ontolojik temelleri, varoluşa ilişkin alanları gündemimize almamız gerekiyor. İktisadi akla ilişkin bütünlüklü, tarihsel süreçteki bu iktisadi aklın farklı eğilimlerini, trendlerini anlayabilmemiz için, "Hangi süreç ve zeminde bu iktisadi akıl biçimlendi ve yeniden yeniden biçimleniyor?" sorusunu, soruyu ters çevirerek, daha *materyalist* bir çizgide, daha bir *tarihsel* boyutta ve dolayısıyla *gerçekçi* bir başlangıç noktası ile başlamamız anlamlı olacaktır. "Gerçeklik niye böyle algılanıyor?" değil de, "Acaba bu gerçeklik bilgiyi niye böyle biçimlendiriyor?" sorusunu sormamız gerekiyor. Bu, benim için oldukça önemli ve ısrarla vurgulanması gerekiyor.

Murathan'ın şiirinde ifade ettiği "Metam dolaşım değeri aramızda gezindiğinden beri" vurgusu, kapitalizmin varoluşuna ilişkin yapısal temel özelliğini işaret etmekte. Gerçekten de, Proudhon'un vurguladığı anlamda kapita-

lizm tam anlamıyla *ayrım*lar çağıdır ve aslında bu ayrımlara yol açan bütünlüklü değişim metanın değişim değerinin toplumsal ilişkilerde egemen hale gelmesi sürecidir. Tam da bu süreçtir ki, bu süreci anlama açıklama yada birileri için anlama ve açıklama çabalarını hızla gündeme getirmiştir. İktisat disiplini bu sürecin gerçek anlamda biçimlenmesinin ürünü olduğu ölçüde, verili Kara Ritüelleri işaret edici ve bir o kadar da çarşıların, evlerin, insanların maske giymelerini hızlandıran bir işlevi üstlenmişlerdir. Her şey soyut düzeyde değişim değeri ve değişim değerinin kendini ifade ettiği, açığa çıktı piyasa içindir. İktisadın emek, meta ve para piyasaları dolayında yaptığı her tür açıklama, aynı zamanda değişim değerinin egemenliği için yeni maskeler üretilmesine neden olmakta. Bu anlamda eleştirel olmayan iktisatçılar, daha önceki bir çalışmamda ifade ettiğim gibi “İmparatorun terzileri” olarak önemli işlevler üstlenmişlerdir.

Bu alan, yani kapitalizm ile iktisadi akıl arasındaki çelişkili birliktelik *tarihsel* olarak oldukça önemli bir mekanizmaya sahip, gerçekliğin belirli bir tarz algılaması olarak iktisadi akıl gerçekliğin ürettiği bir başka düzeyde gerçeklik olmakla birlikte, özellikle belirli tarihsel dönemlerde bu metinlere içkin olan iktisadi akıl, gerçeklik üzerinde önemli etkileri olabilmekte. İktisadi aklın gerçekliği belirli bir şekilde etkilediği ya da etkileme potansiyeline sahip olduğu dönemler, hiç kuşkusuz daha çok kapitalizmin bütünlüklü kriz dönemlerine tekabül ediyor. Bu anlamda indirgemeci bir kurgulamaya sahip olduğumu ifade etmek istiyorum. Gerçeklikle bilgi arasındaki ilişki tek boyutlu değil, yani gerçeklik bilgiyi belirlediği ölçüde, belirli bir sınıf yada grubun yapısal/tarihsel ve güncel istenç ve çıkarlarına uygun gelişen bilgi de gerçeklik üzerinde dönüştürücü bir dizi işleve sahip oluyor. Yani bilginin de işaret ettiği, tanımladığı, sınıflandırdığı gerçekliği, dönüştürme ve değiştirme özelliğinin olduğunu ifade etmemiz gerekiyor.

Bu vurgudan sonra konuşmamın ikinci aşamasına geçebilirim. Bu aşamada “iktisadi akıl”ı kavram ve gerçeklik olarak işaret eden ve dolayısıyla inşa eden iktisat hakkında bir soru sormalıyız. Hiç kuşkusuz başlangıç babında en anlamlı soru şu olmalı, “Acaba iktisat dediğimiz şey nedir?” Bu soruyu çok daha erken dönemlerde Schumpeter sormuştur. 1934 yılına ait kitabının (Economic Development) girişinde Schumpeter bu soruyu anlamamıza yarayacak açıklamalarda bulunuyor.

-“Sosyal süreçler, o kadar birbiriyle bağlı bir bütündür ki, bu bütün hak-

kında, iktisadi kavramlar, teoriler üretebilmemiz ancak ve ancak soyutlama sürecinin ürünüdür. Bizler, o bütünlüklü, kendi içinde parçalanmaz sosyal süreçlere baktığımızda, birazcık da yapay, birazcık da suni olarak, o süreçlerde bazı şeylere “İşte bu ekonomik bir olgudur” diyoruz.”

Bu anlamda, bu bir, yapmacadır; fakat biraz daha ileri götürürsek, soyutlamanın ürünüdür. Ama, her ne kadar soyutlamanın ürünü olsa da, ele alınan, işaret edilen herhangi bir iktisadi olgu, hiçbir zaman sadece kendi başına iktisadi bir olgu olamaz, her zaman için içinde gerçekleştiği sosyal bütünlükle bağlantısı vardır, bu bağlantılardan kopartamazsınız.

Bu vurgu bence çok önemli, çünkü iktisadın kendisi, iktisadi akımın oluşum süreci, tam da kapitalizmin gelişme süreci içinde “İktisadi Mekanizma” diye bir ayrı alanın bilgisi, oluşumu ile biçimleniyor, varoluyor. O zaman; acaba soyutlama sürecine ilişkin iktisat teorisinin, tarihsel gelişiminde neler oldu ki, iktisadi akıl, gündemimizi, güncelimizi, algılama tarzımızı belirledi diye, sormamız gerekiyor?

Burada da hemen bir ikinci boyut, “Acaba nasıl bu iktisadi akıl kendi içinde devinim kazanıyor?” sorusunun sorulması gerekiyor. Burada iki önemli düzey veya değişkenin işaret edilmesi gerekiyor.

İlk ve en önemli nokta, yukarıdaki açıklamamızın daha bir detaylandırılmasına ilişkin. Ne demiştik; genel olarak sosyal teori, özel de ise iktisat teorisi içinde yer aldığı gerçeklik dolayında biçimlenir. Ama bu açıklama beraberinde bir başka gerçekliğin analize dahil edilmesini gerekli kılıyor/ zorunlu kılıyor. Bu da sosyal ilişkilerin aynı zamanda asimetrik bir dizi ilişki ve dolayısıyla donanım farklılığı içerdiği ölçüde, sosyal teoriler de bu donanım farklılıkları dolayında biçimlenecektir. Yani sosyal teori ve dahası iktisadın referans noktaları, ilişkilere ilişkin olan güç ilişkileri tarafından belirlenecektir. Yada bu güç ilişkilerinin çelişkili var oluşu sosyal teorinin var oluşunu daha dinamik kılacaktır. Bu konuda G.Myrdal’ın yaptığı açıklama oldukça anlamlı. İfade ettiğimiz bağlantıları kurma açısından önemli. Myrdal der ki: “Gerçeklik hakkındaki kavramlar, ideolojiler ve teoriler genellikle toplumda egemen olan kesimlerin, çıkarları doğrultusunda yeniden yeniden tanımlanırlar ve bizim doğru dediğimiz şey, genellikle ideolojik, teorik kavramlar içinde belirli çıkarların billurlaştığı, kendini ifade ettiği bir durumu ifade eder. Bu anlamda çıkarlar dolayında yapılan açıklamalar *gerçek doğru* ile *belirli grup-*

ların doğrusu arasında bir farkın varlığına neden olur.” O yüzden, belirli teori ve ideolojilerin, kavramların işaret ettiği doğru ile gerçeklik arasında her zaman bir sapma vardır.

Burada ikinci vurgumuzu artık yapabiliriz, Schumpeter’in kendi başına bir iktisadi olgu yoktur, iktisadi olgu olarak adlandırılan ve referans verilen şeylerin soyutlama ürünü olduğu yönündeki açıklaması aslında iktisat disiplinin tarihsel gelişiminde farklı bir sürecin varlığın ayol açmıştır. Bu farklılığın arkasında gerçekliği anlamak üzere soyutlama süreci dolayında üretilen iktisadi olguların bir aşamadan sonra gerçeklikten bağların daha bir kopmasına neden olmuştur. Süreç bu anlamda sosyal gerçeklik gibi çok değişkenli çok boyutlu bir gerçeklikten daha çok, iktisadın işaret ettiği ve sanki kendine özgü bir gerçeklik varmış gibi bir algılamının varlığına ve dolayısıyla bu algılamının sistematik hale getirilmesine neden olmuştur.

Hiç kuşkusuz bu gelişmenin nesnel nedeni, bizzat sosyal gerçekliğin kapitalizmin gelişimine bağlı olarak daha bir çelişkili olması yani kapitalizme özgü mekanizmaların gelişmelerine bağlı olarak sınıfsal konumların daha bir billurlaşması ile ilişkisi vardır. Ama bu billurlaşmanın bir diğer yani ise, bizzat *imparatorun* terzilerinin kendilerinin bir sosyal gerçeklik olarak ve bir grup olarak akademi dolayında biçimlendirme sürecidir. Her iki nedenin kaynağı bizzat toplumsal ilişkilerin ulaştığı aşamaya ilişkin olmakla birlikte birbiri üzerinde etkileri yine tarihsel süreç içinde oldukça farklı biçimler şeklinde gerçekleşmiştir.

Gerçek gerçeğin yani bütünlüklü var oluşun belirli bir sınıf/kesim dolayında tanımlanması aslında gerçekten de bir süreç dolayında gerçekleşmiştir. Bunu özellikle bu gün iktisatçı olarak tanımladığımız ama kendi dönem ve çalışmalarında asla saf iktisat yapmayan düşünörlere haksızlık yapmamak için dile getiriyorum. Örnek olarak Adam Smith’e, David Ricardo’ya, Karl Marks’a saf iktisatçı gözüyle bakmak bu düşünörlere haksızlık yapmak olacaktır. A.Smith’in çalışmalarında, sınıflar, etik, siyasal yapılar gibi sosyal gerçekliğe ilişkin bir çok nokta ele alınmakta analiz edilmekte, Ya da bu gün sosyolojinin sınırları içinde ele alınan ifade tarzları vardır; ulusların zenginliğinde işbölümü kavramı vardır, değiş tokuş eğilimi vardır, işbölümü içindeki uzmanlaşma vardır. Aynı şekilde, Ricardo’nun kitabının girişinde, temel bir soru sorar, çok toplumsal içerikli bir soru sorar: “Acaba, yaratılan kaynaklar, toplumun farklı sınıfları, grupları arasında nasıl paylaşılacaktır?” Bu so-

ru aslında bu gün iktisadın dünyasına sokulmayan, sınıflar ve bölüşüm ilişkilerini işaret edecek bir niteliğe sahiptir. Karl Marks'a Eğer "siz iktisatçısınız" deseniz, "Haşa, ben, sosyal ilişkilere ilişkin kavramları, iktisadi katagorilere indirgeyenleri eleştiririm" derdi, büyük ihtimalle . Örnek olarak, para kavramını ele alıp analiz ettiğinde ulaştığı sonuç bunun sosyal ilişkinin bir biçimi olduğunu; mülkiyet kavramını alıp analiz ettiğinde bunun sosyal ilişkilere içkin bir gerçeklik olduğunu ve benzeri bir dizi kavramı sadece iktisadi kategoriler olmadığını işaret etmiştir. Yani başlangıçta açılımı çok geniş bir teori ile karşı karşıya olduğumuz belirtmek istiyorum.

Fakat, o ilk girişte belirttiğim sosyal gerçekliğin, sosyal teori üzerindeki etkisi, tam da 1800'lerin ortasında önem kazanıyor. Bu aşamada özellikle, Walras'ın çabaları özel bir önem kazanmıştır-ki daha sonra "Walrasyen Bilimsel Kurgu" diye açıklanacaktır çalışmaları ve bu açıklamalar iktisat disiplinin ve dolayısıyla iktisat aklın önemli değişkenlerinden biri olmuştur. Walras'a göre - "iktisadın saf bilim olabilmesi için, insanlar arası ilişkiler ya da düşünceleri değil, şeyler arasındaki ilişkiler çalışma/analizlere konu olması gerekiyor. Yani tam anlamıyla başarıya ulaşabilmek için,"*insanlar arası ilişkilerin teorik süreçte ortadan kaldırılması gerekiyor.*" Walrasyen Bilimsel Kurgu bu anlamda, ekonomik aktörler adasındaki ilişkiler -bu Bowless'in son makalesinde işaret edilmiştir- girdi-çıkıtı arasındaki ilişkiler gibi ele almanın yol ve yöntemlerini işaret ediyor.

İktisat teorisinde Walrasyan bilim kurgu daha sonra Marshall'ın *İktisadın Prensipleri* adlı kitabında farklı bir boyutta daha bir işlerlik kazanıyor, ve bu aşamada iktisat politikası bir tarafa atılıyor ve iktisat kendi içinde -kapitalist süreç içinde- kendine özgü bir olgu olarak, bir mekanizma olarak kavramlaştırılıyor.

Burada bir başka gerçekliği ve bir başka olumsuzluğu ifade etmemiz gerekiyor, dün yoksullukla ilgili sunuşumda ifade ettim gibi, kapitalizme ilişkin en anlamlı vurgulardan birisi bu çağın ayrımlar üzerinden gerçekleşmesidir. Bu ayrımlar çağı aslında sosyal gerçekliğin bilgisinin üretilmesinde de kendini gösteriyor. Ve bilgi üretim süreci bir dizi ayrımdan dolayı *şizofrenik bir* biçim alıyor. Bu şizofrenik konumu tanımlayan en önemli olgu bir dizi sosyal disiplinin gerçekliği açıklama/anlama üzere eş zamanlı olarak hareket etmesidir. Bir bakıyorsunuz, Ankara iktisadi bir mekân ve Ankara'dan çıkıp Kırıkkale'ye gittiğinizde birden sosyolojinin alanına giriyorsunuz, oradan bir

adım attığınızda Kırşehir’de siz *politikanın* alanına giriyorsunuz, Kayseri ise antropolojinin tanımladığı gerçekliği işaret ediyor. Gerçeklik hiç de böyle değil; sosyal gerçeklik içinde olduğu sosyal ilişkiler dolayında belirleniyor ve biçimleniyor, evet bu ilişkilerin kendi içinde daha belirleyici ya da daha az belirleyici olmasına göre etkide bir farklılık vardır, yada zorunlu yada konomusal ilişkiler vardır ama bu sosyal gerçekliğin her birinin kendinden menkul bir disiplinin nesnesi gibi hareket ettiğini doğrusu düşünmüyorum. Bu yukarıda ifade ettiğim, materyalist, gerçekçi ve tarihsel yaklaşımına ters düşer. Bu anlamda günümüzde sosyal bilimler, sosyal olgunun içinde gerçekleştiği bütünsel ağlar yerine, her biri kendi ontolojik varoluşunu işaret ettiği ölçüde varolmakta, ve bu varoluş ise şizofrenik bir bilimsel ortamın varlığına neden olmakta. Böyle bir varoluşa yol açan mekanizma yukarıda belirttiğimiz gibi, bir yandan bütünsel sosyal gerçekliğe ait bir gerçeklik ise, diğer yandan kendisi de bu bütünsel gerçeğin parçası olan bilim kadını/adamlarının içinde yer aldığı akademik yaşama ilişkindir. Burada şizofrenik disipliner yapı yada bilimsel ortamın taşıyıcıları şizofrenik algılama ile donanmış bilim kadını ve bilim adamlarıdır. Genellikle mesleki deformasyon yada mesleki şovenizm ile daha bir güçlenmiş taşıyıcılar olarak bilim camiası.

Referansları güncel vermek gerekiyor, daha önce yazımda yazdığım için ismini de veriyorum, Asaf Savaş Akat hocamız, bu kriz sonrası, tam krizin çıktığı akşamı İktisat Mezunlar Cemiyeti’nin de sunuş yapacaktı. Alkışlar arasında salona girdi, oturdu. “Krizle ilişkin ne düşünüyorsunuz?” sorusuna, “Ben bu krizi açıklayamam, bu iktisadi değil, politik bir sürecin krizidir” dedi. Bence bu, iktisadi aklın tanımladığı mekanizma içinde kendini rahat kılmamanın yoludur, bu aynı zamanda şizofrenik bilimsel ortamın sağladığı önemli bir manevradır. Bu manevra belki iyi niyetle ifade edecek olursak özellikle iktisatçının kısa erimli açmazlarından kurtulması anlamına gelse de , uzun dönemde verili ilişki ve düzeneklerin devamlılığına yol açacaktır. Verili süreçlerin devam edip etmemesi aslında, sürecin neleri içerdiğine bağlı. Ama öyle süreçler var ki, bu süreçler insanlar arasındaki ilişkileri artık hiçbir şekilde kabul edilemez boyutlara taşıyacak eşitsizliklere, adaletsizliklere ve dengesizliklere yol açıyorsa ve tüm bunlara rağmen bu alanları ve sonuçları sosyal bilimci ya da iktisatçı görmüyorsa, görmek istemiyorsa artık burada ilk elden bir çıkar ve ikinci olarak da etik sorunun olduğunu ifade etmemiz gerekiyor.

O zaman, demin söylediğim sosyal süreçlerde bunu belirlerken, bir de sosyal süreçlere eklenen -o yüzden de, etik-politik bir tavrımız olması gerekiyor- sosyal süreçlerin bilgisini üreten akademisyenlerin konumu ya da bilgi üreten entelektüellerin bir sorumluluğu var. Entelektüel ortam da kendi içinde, hiç de kapitalizmin güç ilişkilerinden arınmış değil. Kendi içinde çok daha keskin kurallarla, hiyerarşik yapıyla belirlenmiş bir ilişkiler alanı oluşturuyor. Yani, kapitalizmin bütünlüklü sosyal ilişkileri içindeki talepler, bilgi üzerine talepler, aynı zamanda kendisi de bir sosyal ilişki olan, kurum olan akademia içinde de bir karşılık buluyor. Bilimsel dünya da da, sosyal ilişki ve güçler arası şiddet veya denge, kendi içinde farklı evrilmeler veya örtüşen süreçler dolayında yaşanıyor.

Bu anlamda “Akademisyenliğin yeşerdiği sosyal kurumlarda neler oluyor bitiyor?” sorusunu sormadan, yani kendimizin içinde yer aldığı gerçekliği tartışma gündemine çekmeden / eleştirmeden *iktisadi akıl* veya *gerçek gerçekliği* anlamamız mümkün olmayacaktır. neyse birazcık çıkarlardan daha arındırılmış, birazcık daha yaklaşma kaygımız gerçekleşemez.

İktisadi akıl ile sosyal gerçeklik arasındaki ilişkinin günümüzde daha bir yoğunluk kazanmıştır. Gerçekte kapitalizmin dolayısıyla sermayenin yoğunlaşması, merkezileşmesi ve genişleme eğilimlerinin artık dünya ölçeğinde gerçekleştiği bu aşamada sermaye ve dolayısıyla iktisadi akıl yaşamın her alanına her hücrelerine sızmıştır. Metalaşma sürecinin sürekli olarak belirleyiciliğini arttırdığı günümüz koşullarında iktisadi akıl daha bir önem kazanmıştır. Sıkça eleştirdiğimiz neo-klasik iktisadın bazı argümanları aslında daha bir gerçeklik halini almıştır. Başka bir ifade ile iktisadi akıl eleştirdiğimiz bu dönem, aynı zamanda iktisadi aklın gittikçe daha belirleyici olduğu bir döneme tekabül ediyor. Örnek olarak olan Becker’in çalışmalarına baktığımızda “yaşamın hemen hemen her alanı; aile ilişkileri, cinayet, suç, eğitim, sosyal sermaye kavramlaştırması nedeniyle etik, kültürel varoluşlar, akrabalık ilişkileri de artık, iktisadi aklın -ki Becker’ın deyişi ile bütün sosyal süreçler kişilerin tercihlerine indirgenebilir- iktisadın araştırma nesnesine dönüştürülmüştür. İktisat bu dönüştürme işlevini daha bir yoğun şekilde üstlenmiştir. Kendine ait ontolojik/epistemolojik öncüllerden hareketle yaşamın her alanını analiz edip işaret ettiği ölçüde diğer disiplinlerin alanlarına da girmekte hatta onlar üzerinde ciddi etkiler yaratmakta. Bugün geldiğimiz noktada, iktisadın akıl ile ona alternatif olarak ileri sürülen açıklamalar arasında çelişkili bir süreç yaşanıyor.

Bu aşamada tamamlayıcı olacak bir başka noktaya işaret etmek istiyorum. Bu noktada aslında “iktisadi akıl” ve dolayısıyla “iktisat disiplinin” sosyalizasyon süreci yani yeniden üretilme süreci olarak *iktisat eğitimi* ve iktisat eğitiminin temel aracı olan *iktisat ders kitapları* üzerinde durmamız gerekiyor. Buraya kadar eleştirel bir süreç içinde ele aldığımız iktisadi akıl ve dolayısıyla bu akılın işaret ettiği gerçekliğin belirli bir sınıf ve kesim adına tahrif edilmesinin en önemli kaynağı, iktisat fakülteleri yada bölümleri ve bu fakülte ya da bölümlerde okutulan ders kitaplarıdır. Okul ve dolayısıyla iktisat ders kitapları oldukça zengin anlama ve algılama donanımına sahip öğrencileri, süreç içinde tek tipleştirmekte. İktisat eğitimi ve okullar bu anlamda birer *sosis fabrikası* gibi çalışmakta. Öğrencileri tek tipleştirme sürecinin bizzat kendisi anti-demokratik ve adil değildir. İktisat ders programları ve bu programların harekete geçiricisi olarak iktisat ders kitapları anti-demokratik bir uygulamayı barındırmakta.

Ders kitaplarının biçimlenmesinde üç farklı kategorinin olduğunu söyleyebilirim:

-İktisat ders kitaplarına giren, ama kanadı kolu kırılan iktisatçılar. Yani eleştirel olmayan ve egemen olan açıklama tarzlarına uygun hale getirilen iktisatçılar,

İktisatçı olup da hemen hemen hiçbir ders kitabına giremeyenler,

Bu vurgudan sonra ders kitaplarının aslında nötr olmayıp tam tersine hegemonik proje yada pratiklerin ürünü olduğunu ısrarla vurgulanması gerekiyor. İktisadi aklın yeniden üretilerek sosyalizasyonunu sağlayan ders kitapları eleştirel bir tavır alışın ilk ve önemli adımını oluşturuyor bence.

Etik, politik, akademik konum olarak -ben kendi adıma düşündüğümde- iktisat öğrencilerine, iktisat fakültelerine en azından daha bir etik anlayışla, demokratik bir anlayışla öğrencilerin önüne, seçebilecekleri çeşitli balık türlerini tablamıza koymamız gerekiyor. Yani öğrencilere, “Buyurun, sadece bizim denizde iki çeşit balığımız var, bunları yiyeceksiniz.” deme gibi bir lüksümüzün olmaması gerekiyor. Ben, mesela kendi adıma, üniversitede girdiğim derslerde hep böyle çok kötü ama, içeriği iyi doldurulmamış bir matris yapıyorum, öğrenci arkadaşlara “Bakın, bu kadar geniş iktisadi olguları tanımlayan okullar var” diyorum.

Okullar ve Okullara Ait İktisatçılar^(*)					
<i>Klasik İktisat</i> (A.Smith, R.Malthus, D.Ricardo, S.Mill, J.B.Say N.Senior J.Bentham)	<i>Keynesyan İktisat</i> (J.M.Keynes M.Kalecki J.Robinson)	<i>Ricardian İktisat</i> (D.Ricardo)	<i>Kurumsalcı İktisat</i> (T.Veblen W.C.Mitchell J.R.Commons J.K.Galbraith, G.Myrdal)	<i>Tarihi İktisat</i> (W.J.Asley, T.E.Cliffe, J.E.T.Rogers, A.Toynbee, Sombart, M.Weber)	<i>Feminist İktisat</i> (D.L.Strassman, R.Pearson, D.Elson, N.Kabire, LourdesBeneria, S.Rowbitham)
<i>Post-Keynesyan İktisat</i> (M.Kalecki S.W.Weintraub)	<i>Neo-Klasik İktisat</i> (W.S.Jewons C.Menger L.Walras A.Marshall I.Fisher, A.C.Pigou)	<i>Parasalıcı Post- Keynesyan İktisat</i> (H.Minsky, Davidson, S.Rousseas)	<i>Marksist İktisat</i> (K.Marx, F.Engels R.Luxemburg, V.I.Lenin, E.Mandel, M.Dobb)	<i>Radikal İktisat</i> (D.M.Gordon, S.Bowles, H.Gintis, M.Reich, R.Edwards)	<i>Neo-Ricardian İktisat</i> (P.Sraffa, I.Steedman)
<i>Neo-Klasik İktisat</i> (W.S.Jewons C.Menger L.Walras A.Marshall)	<i>İslam İktisadı</i> Evrımcı İktisat (J.Schumpeter, G.Dosi, C.Freeman, L.Soete)	<i>Parasalıcı İktisat</i> (K.Brunner, M.Friedman)	<i>Neo-Marksist İktisat</i> (P.Swezy, P.Baran, I.Wallerstein, S.Amin)	<i>Yeşil İktisat</i> (E.F.Schumacher P.Ekins, M. Max-Nef)	<i>Austuryan İktisat</i> E.von Bohm-Bawerk F.Knight L.von Mises F.A.Hayek
<i>Yeni Keynesyan İktisat</i> (A.S.Eicner, J.A.Kregel S.Weintraub)	<i>Arz Yanlı İktisat</i> (R.A.Mundell, J.D.Sachs)	<i>Yeni-Klasik İktisat</i> (J.Muth, R.E.Lucas, b.J.Barro, T.J.Sargent)	<i>Neoklasik Keynesyan İktisat</i> (P.Samuelson, J.Tobin)	<i>Yapısalcı İktisat</i> (Prebisch)	<i>Yeni Yapısalcı İktisat</i> (L.Taylor)

(*) Bu tablo üzerinde çok fazla düşünmeden ve içeriğe ait bütünlüklü bilgiye sahip olmadan sadece öğrenci arkadaşlara bir fikir verme amacıyla hazırlanmıştır.

Burada etik-politik bir tavır öğretim elemanlarını beklemekte. Son yıllarda Fransa'da öğrencilerin aldıkları iktisat eğitimine karşı yürüttükleri mücadele bu anlamda oldukça anlamlı ve önemli. Yayınladıkları deklarasyonda iki önemli vurgu öne çıkıyor:

-Ekonomik sorunlara ilişkin farklı yaklaşımların genelde sadece bir tanesi bize sunuluyor,

-Bu yaklaşım ise her şeyi ekonomik gerçeklikmiş gibi –saf aksiyomatik bir metotla açıklayabileceği kabul ediliyor.

Ama bu iki önemli vurgudan sonra dile getirilen çok daha önemli bir talep: “Öğretim elemanlarından rica ediyoruz: Çok geç olmadan uyanın!”

Bu gün üniversite de alternatif eleştirel bir tavır alışın temel belirleyeni ya da “Öğretim elemanlarının, çok geç olmadan uyanmasının” ilk ve temel koşulu; verili konumları tekrar üreten ders programı ve ders kitaplarının eleştirilmesidir. Ne kadar muhalif olursak olalım ama derse girip öğrencilere; “Buyurun, iki tane ürünümüz var” dediğimizde, muhalif olma yönündeki anlamlandırmanın anlamını kaybedeceğini düşünüyorum.

En azından dersin girişinde ya da dersin çıkışında “Arkadaşlar, siz iktisatçısınız; ama bir sıfat koymanız lazım. Siz ‘Neoklasik iktisatçısınız, ya da benim bir yazıda ifade ettiğim gibi, siz eleştirel olmayan iktisatçı oluyorsunuz. Siz, imparatorun terzileri olmak üzere burada çiraklık sürecinden geçiyorsunuz” dememiz gerekiyor. Dedikten sonra da, “işte buyurun burada tarihçi iktisatçılar var, iktisatçılar; mantıkçı iktisatçı, parasalcı, yeni yapısalcıdır” diye, öğrenci arkadaşlara hiç değilse bunlar hakkında, farklı tatların, farklı zevklerin olduğunu göstermemiz gerekiyor. Bu bizim için artık etik sorumluluk, ahlaki bir sorumluluktur.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU- Biz teşekkür ediyoruz.

Şimdi sözü, Ahmet Haşim Köse ve Ahmet Öncü arkadaşlarıma veriyorum. Onlar daha kolektif bir şekilde zamanı kullanacaklar ve kolektif akli hayata geçirecekler. Evet buyurun

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Haşim KÖSE- Bu sunuş, aslında, bir bütün olarak iktisat teorisinin egemen formlarını, kök formlarını taşıyan olgusal ve felsefi temellerini kategorize etmeye yöneliyor. O yüzden de, bir genelleme-yi arkasında taşıyan bir arayışı içeriyor. Üretilme pratiğine değinerek, konuşma pratiğimize ulaşacağız. Üretilme pratiği, bizim öğrencilik pratiğimize de dayanıyor. Biz, yani Ahmet ve ben, bu okulda iktisatçı olmak üzere eğitim gördük, iktisat eğitimi aldık ve mönüdeki tek balığı yedik. Yani, standart neoklasik iktisadın eğitiminden çıktık ama, her ortalama ve meraklı iktisat öğrencisi gibi başka lezzetleri de arar olduk. Yani mutsuz olduk o eğitimin içerisinde. İktisadın tek oluşuna, o yıllardaki öğrenci profilimizle, deneyimizle karşı çıktık. Ona yanıt oluşturmaya çalıştık ve bu, aslında bizim bütün meslek hayatımız boyunca da sürdü.

Bu konuşmayı, bu sunuşu bir diyalog haline dönüştüren daha yakın bir tarih var, o da: Ülkemizin çok yakın bir tarihteki deneyimi, bu içinden geçtiğimiz istikrar programı, güçlü ekonomiye geçiş programının sunuş metnindeki Kemal Derviş'in "bu programı yerli iktisatçılar yaptı" sözü. Bu bizi çok rahatsız etti. "Yerli olan nedir?" sorusunu, hep açıkçası kafamızda taşıdık. Yani, ulusal kimlikteki kişilerin bir programı yapmış olmaları, o programın ulusal olmasını anlatır mı? Çünkü, evrensel bir insan tipini çağrıştıran disiplinin mekansal ayrışımı, insan ayrışımı, onu, dilinin evrenselliğinden uzaklaştırmıyor. O süreden itibaren de -aslında epeydir- yazılı metne dönüşecek olan bir deneyimin içerisine girdik.

Yapmak istediğimiz şey şu: Öncelikle bir teori geleneği olarak, iktisat disiplininin, toplumsal pratiklerle kurduğu bağlara işaret edeceğiz, yani iktisadın egemen formu hangi toplumsal pratikle bir bağ kuruyor ve ne türlü insan tanımlamasıyla teorisini tamamlıyor, kendisini oluşturuyor? Egemen iktisadın, kendi içerisindeki alt dilleri, konuları ne oluyor, kritik iktisat hangi tanımlar içerisinde nasıl bir insan tanımı ile ve nasıl bir toplumsal pratik arayışı ile egemen olandan farklılaşıyor, egemen olan iktisadın bazı pratiklerde sürdürülmesinin sonuçları nelere yol açıyor? Onu da bir kriz tanımlaması ile anlatmaya çalışacağız yani teorinin kendi pratiğinde kurduğu süreci kategorize ederek, insanlık tarihinin kapitalizmle kurduğu evrelerde, kapitalizmin evrelerinde, bu kategorileri karşılaştırmaya çalışacağız. Çünkü şöyle bir var-

sayımda bulunacağız: İktisat, bağımsız bir dil olarak ancak kapitalizmle birlikte ortaya çıkmıştır. İktisadi pratik, ancak kapitalizmde diğer pratiklerden - siyasal, ideolojik pratiklerden- bağımsızlaşarak, toplumun bütünü ve varlık biçimini belirleyen bir pratiğe dönüşmüştür. İktisadın, bir dil, bir teori geleneği olarak ancak kapitalizmle birlikte diğer toplumsal bilimlerden bağlarını kopararak, Korkut Hocamızın söylediği “o taçlaşma sürecini” yani egemenleşme sürecini yaşadığına işaret edeceğiz. Ama tabii, kapitalizmde de, başka pratiklerin, egemen pratik üzerinde belirleyici olduğuna, egemen pratik üzerinde çelişip de onunla uzlaşmaz olduğuna işaret ederek, kritik iktisadın kapitalizm içerisinde de mümkün olduğunu belirteceğiz.

Bir disiplini varlığında belli pozisyonlara ve belirli tarihsel sorunsallara referansla yeniden inşa etmek, doğal olarak yanlış yapmayı da içermektedir. Bu nedenle buradaki sınışumuzu, müsaade ederseniz, tutarlı yanlış olarak tanımlıyacağız. Kendi kurduğumuz çerçevede tutarlı olacağız, ama bazı genellemeler yaparkende genelleme hataları yapacağız. Bu sunuş bizim şimdilerde yazıya dönüştürmeye çalıştığımız düşüncelerimizin daraltılmış bir örneği. Sunuş, tıpkı üretimi gibi, Öncü ile bir diyalog halinde sürdürülecek. -yani, Ahmet’le konuşmayı bloklara bölerek ve gerekli gördüğümüz yerlerde birbirimize müdahale ederek sürdürülecek. Evet, Öncü.

Doç. Dr. Ahmet ÖNCÜ- Herkese iyi günler diliyorum.

İlk bölümde, tekil olmamasına rağmen tekil olarak algılamaya zorlandığımız iktisat teorilerinin, olgusal gerçeklikle kurduğu ilişkilerin ve bu ilişkinin felsefi temellerinin ne olduğunu tartışacağız. Fakat, öncelikle kendi adımıza bu panelin başlığının ne ifade ettiğini açıklayarak tartışmaya başlayalım istedik. O yüzden, “iktisadi akıl” daha az sorunlu ama “gerçek gerçeklik” kavramının sorunlu bir kavram olduğunu düşünerek, bu konudaki görüşlerimizi açıklamak istedik.

Gerçeklik olgusu iki şekilde tanımlanabilir: Bir tanesi olgusal gerçeklik: İnsan bilincinden bağımsız, öznelğin algılamasından bağımsız, dışımızda varolan ve pratik dünyanın kendisi olarak gerçeklik. Bir de, bu dünyanın insan bilincine yansması, insan bilincine yansıdığı şekli ile kurgulanması olarak, teorik bir gerçeklik. Burada, insanın gördüğü şekli ile gerçeklikten söz

ediyoruz, bu da bir gerçekliktir. Açıktır ki teorik gerçeklik, olgusal gerçekliğin sonsuz sayıdaki ögelerinden önemli olduğunu düşündüğümüz öğeleri ayırıştırarak, seçerek kurduğumuz bir “üst gerçeklik”tir. Yani o, bizim olgusal gerçekliği algılayabilmemize imkân sağlar ya da bu bağlamda bizim için gerçekliği anlamlı kılar.

O zaman “gerçek gerçeklik; olgusal gerçeklik mi, teorik gerçeklik mi?” sorusu can alıcı bir duruma geliyor. Bizce gerçek gerçeklik teorik bir gerçekliktir. Bu ne demek? İnsanlar gerçek gerçeklik dediği zaman, olgusal gerçeklik hakkında bir bilgi iddiasında bulunurlar. “Gerçek budur. Bu, gerçek gerçekliktir” derler ama bunu kanıtlamak teori meselesi gibi görülmemelidir. Çünkü teorinin kanıtlanması pratik bir sorundur aslında, teorik bir sorun olarak ortaya çıkar ama pratik bir soruna dönüşür. Marks’ın Feuerbach üzerine ikinci tezinde, şu şekilde ifade edilir: “Nesnel hakikati, yani olgusal gerçekliğin, insan düşüncesine atfedilip atfedilemeyeceği sorunu, bir teori sorunu değil, pratik bir sorundur. İnsan, hakikati yani düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü, bu dünyaya aitliğini pratikte kanıtlamalıdır. Pratikten yalıtılmış bir düşüncenin gerçekliği ya da gerçeksizliği konusundaki tartışma, tamamiyle skolastik bir tartışmadır.”

Şimdi bu açıdan, gerçek gerçekliğin iki tür ifadesi olabilir: Bir, egemen ifadesi olabilir yani, kurulmuş olan toplumsal yaşamın bir şekilde ifadesi olarak, egemen gerçek gerçeklikten söz edebiliriz. Bir de, onun karşısında, onu eleştirip, yerine bir gerçeklik kurmak isteyen eleştirel gerçek gerçeklik olabilir. Bu bağlamda, ister egemen ister eleştirel olsun, olgusal gerçekliğin ifadesi olarak gerçek gerçeklik üç ayrı toplumsal eylem (pratik) alanında bu alanlara özgü anlam üretme etkinliği olarak tanımlanabilir. Söz konusu bu pratikleri iktisadi pratik, siyasi pratik ve ideolojik pratik olarak isimlendireceğiz.

Çok kısaca “iktisadi pratikten ne anlıyoruz?” dediğimizde; burada insanın insanla maddi yaşamını sürdürmek için girdiği ilişkilerin örgütlendiği alan ve bu alanda iktisadi faaliyetin anlamının ve amacının ne olduğunun tanımlanması, bir şekilde bunun gerçek gerçekliğinin kurgulanması lazım. İkincisi ise, siyasi pratik. Bunu, insanın toplumsal yaşamını, toplumun diğer üyeleri ile birlikte girdiği ilişkiler çerçevesinde uzlaşmazlıklarını ve uzlaşmalarını örgütlediği alan olarak tanımlıyoruz. Bu anlamda siyasi pratik, insanların toplumsallığının hedeflerini tanımlıyor.

İdeolojik pratik ise, insanın kendi varoluşunun ve diğer insanlarla sürdürdüğü ilişkilerde ne anlam ifade ettiğini tanımlama pratikleri olarak ortaya çıkıyor. Şimdi toplumun varlığından söz etmek, bu pratiklerin bütünselliğinde süregelen insan ilişkileri bütününden söz etmek demektir ama bunun varlığı aslında, iktidarın varlığıdır. Yani toplumun bir bütün olarak dağılmadan bir arada olması, bize iktidarı çağırıyor. Demek ki, bir iktidar var ki, toplum dağılmıyor. İktidar ortadan kalktığı zaman pratikler de, toplum da dağılıyor. “Peki, iktidar nasıl kuruluyor?” dediğimizde, iktidarın iki şekilde ve ikisinin birlikteliğinde kurulduğunu görüyoruz:

Birincisi hegemonya yolu ile ikincisi tahakküm yolu ile kuruluyor. Bu ikisi toplumsal, tarihsel koşullara göre birlikte ayarlanıyor. Ama önemli olan, iktidarın meşru bir zeminde sürdürülebilmesi için, hegemonyanın yani liderliğin kurulması.

Liderlik nasıl olacak? Liderliği, egemen toplumsal bir aktörün ya da öğenin, toplumun içerisinde ortaya çıkmış bir grubun, toplumun diğer tabii aktörlerini, varlık tarzını, kendi varlık tarzına, egemen aktörün varlık tarzına bağlı ve o mantığa uygun bir şekilde kendi liderliği altında toplama projesi ve girişimi olarak tanımlıyoruz. Ama pratikte hiç bir liderlik, farklı varoluş tarzlarını ve bu farklı varoluş tarzlarının gerçekliği ifade etme tarzlarını ortadan kaldıramıyor. Dolayısı ile gerçekliğin, olgusal gerçekliğin içerisinde hâkim olan aktörün, herkesin kabul etmesini istediği, arzuladığı bir gerçeklik tanımı var. Bir de öte taraftan, bundan uzaklaşan, kopan sesler var. Biz buna konuşma alanı diyoruz. Yani insanlar toplumsal hayatın içerisinde konuşuyorlar. Bu aslında şunu anlatıyor: Hegemonyanın olmadığı yerde farklı diller konuşuluyor. Konuşma dillerden türetildiğine göre, farklı dillerden çıkan konuşmalar farklı ve uyumsuz sesler olarak toplumsal alanda uçuşuyor. Hegemonyayı biraz dil teorisi açısından tanımlayacak olursak -siyaset teorisine şöyle bir katkısı olsun istiyoruz dil teorisinin- o zaman hegemonya “insanların konuşmasını tek dilleştirme projesidir” yani sesleri uyumlaştırma veya akord etme işidir diyoruz. Bir başka şekilde, hegemonyayı örgütleyenlerin hedefi, herkesin “tek bir dil etrafında konuşmasıdır” -ki o zaman “bu dilin ne olduğu ya da olacağı?” sorusu gündeme geliyor. “Bu dil” egemen aktörün konuşmasını türettiği dildir. O zaman hegemonik hedef, başka dilleri yaşamın içerisinde ayıklamak, ve gerçek gerçekliği tek bir dilde kurmak ya da ifade etmektir.

Şimdi, kapitalizmde hegemonyanın, iktisadi pratikle çıktığını, dolayısıyla iktisat dili etrafında dönecek hegemonya tartışmalarının çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Yani kapitalist toplumun hegemonya mücadelesi, egemen iktisat dilinin tanımlanması etrafında dönecektir, diye düşünüyoruz. Şimdi bundan sonrasını Ahmet devam ettirecek.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Haşim KÖSE- Kapitalizmin belirleyici çelişik alanı iktisadi pratikte gerçekleştiği için, hegemonya da iktisadi pratikteki egemen ideoloji üzerine kurulmaya başlıyor ve böylelikle iktisat teorisi, hegemonyanın dilini oluşturuyor. Yani teorinin kendisini gerçekleştirme, meşurlaştırma, uyumlaştırma pratiği iktisadi alan oluyor. Bu durumda, bir dil olarak iktisat teorisini, olgusal gerçeklikle ve bir üst dil olarak, insan tanımı ile ilişkilendirdiğimizde iki temel konudan bahsediliyor: Bir tanesi egemen teori. Egemen teorinin öznesi yani insan karşılığı, iktisadi bir özne olarak insan; yani pazardaki insan, yani bizim homoekonomisumuz, yani çıkarlarını maksimize eden insan davranışını taşıyan insan. Bu ortak insan tanımına sahip egemen teorinin temel alt dilinden bahsediliriz: “Pure İktisat” ve “Siyasal İktisat”.

Pure yani “saf” İktisadı; neo klasik iktisat ve onun kurduğu gelenek olarak ve egemen siyasal iktisadı da, “Keynesci iktisat” ve onun geleneği olarak tanımlıyoruz. Siyasal iktisadın, yani egemen iktisadın siyasal formunun, olgusal pratikteki karşılığının siyasal bir pratik olduğunu; siyasal pratiğin, iktisadi pratikte çözümlenmesi ile teorisini kurduğunu kabul ediyoruz. Bu türden soyut algılayış, kapitalizmin belli epizotları ile karşılaştırıldığında, örtüştürüldüğünde, daha kolay kavranmakta ve netleşmektedir. Sunuşun izleyen aşamalarında bunu denemeye çalışacağız.

Eleştirel iktisadın, gerek insan tanımında ve gerek dil formlarında farklılaştığını hemen belirtmek gerekiyor. Üst dilindeki insana toplumsal, siyasal ve inşaat varlığında egemen dildeki ekonomik insanın davranışından farklı bir kimlik yüklediğini ve olgusal pratiği de toplumsal, sosyal, politik ve kültürel bir bütün olarak algıladığını hemen belirtmek gerekiyor. Yani, egemen iktisadın tarihsizleştirdiği pratik, “olgusal” algılayışını terk ederek, kapitalizmi bir tarihsel bir durum olarak algıladığını ve bu tarihin, değişebilecek bir tarih olduğuna referans verdiğini ve insan kurgusunun da o değişebilecek tarihin öznesine göre biçimlendirildiğini hatırlamak gerekir.

Bu durumda, egemen iktisadın, örneğin, üst dildeki insanı, bir sınıfa dönüştürmekte yani özne bireyden ya ücretli/emeğe ya da sermaye kavramsallaştırmasına doğru kaymaktadır ve bu iki özne olgusal pratik içerisinde birbirinin antagonisidir, Eleştirel iktisat işte bu temel üzerine dilini, teorisini kurmaktadır.

Teori bu çerçevede, pratiklerle bir üstdil örtüşmesinden çıkıyor. Ancak bir pratik durum ve onun insan karşılığında çıkarsa dahi sonuçta bir varlığa dönüşüyor, Kendinde bir varlığa dönüştüğünde ise pratik üzerinde belirleyici bir güce dönüşmeye başlıyor. Eğer o, hegemonyanın, iktidarın kullandığı teori ise yani “egemen formuna” ulaşıyor ve işte o zaman hegemonya bu dili kullanarak aynı zamanda pratik kurma projesine dönüşmeye başlıyor.

Toplarsak, pratikten çıkan bir dil yani bir teori -çünkü, sonuçta her türlü sosyal teori pratik bir referansla kuruluyor, bağımsızlaşarak bir varlığa dönüşüyor- hegemonya kurma projesi içerisinde, yani pratikler arasındaki uyumu sağlama projesinde olguyu belirlemeye başlıyor, onun üzerinde belirleyici bir konuma dönüşüyor.

Somuta indirgediğimizde, örneğin neoklasizm bir teori, dil oluyor ama ona referansla oluşturulan iktisat politikaları, bizim kavramsallaştırmamızla konuşma pratiğinin kurulma biçimini ifade ediyor. Buna göre mesela Kemal Derviş bir konuşmayı temsil ediyor. Ve egemen dilden çıkararak pratiği şekillendirmeyi temsil ediyor.

Bu noktadaki sorumuz şu: İdeal formunu bir pratikten alan teori, dil, kurmaya çalıştığı pratikte ve onun yeni çelişki formlarıyla örtüşmüyorsa, yani onu taşıyamıyorsa ne olacak? Başka bir ifadeyle pratiğin çelişkisiyle örtüşmeyen dilde ısrarlı olmak bize göre, pratiğin çelişkisinin derinleşmesine yol açmaktadır. Özetle pratiğin krizinde hegemonyanın eski dilini kullanması, onda kararlı olması, pratiğin çelişkisinin artması demektir. Yani işlevsel açıdan, ısrarla bir kriz döneminde aynı dili ve onun programına sadık kalmak, krizin derinleşmesi demektir.

Doç. Dr. Ahmet ÖNCÜ- Ahmet’in bu iddiasını ampirik bir temelde sınıyalım ya da tartışalım diye, çok kaba olarak 200 yıllık kapitalizm tarihinin çeşitli evrelerini bazı teorik çerçevelerin de yardımı ile inceleyelim. İsterseniz 1834’ü milat alalım. Bu seçimde, Karl Polanyi’nin “Büyük Dönüşümü”nün bize yol gösterdiğini söylemeliyim. “1834, İngiltere’de “Yoksulluk Yasa-

sı”nın sonucunda ortaya çıkan, bir özgür emek ve özgür emek piyasasının ortaya çıkışı olarak görülüp; aynı zamanda ekonominin gerçek anlamda tarihsel olarak toplumdan koparılması, ayrıştırılması, tek bir bağımsız alan olarak hukuki siyasi bir müdahale ile kurulması dönemidir” der Polanyi. Bu çok önemli bir dönüşümdür. “Büyük Dönüşüm”. Bunu yeni bir dünyanın başlangıcı olarak görür. Biz, bunu veri alıyoruz Polanyi’den ve bakıyoruz, 1834-1914 yılları arasında dünyada bir hegemonya var. İngiltere’den çıkıyor ve bütün dünyada bu döneme özgü siyasal tarzların da birlikteliğinde kuruluyor bu. Çok net olarak İngiltere ve Avrupa’da kurulan hegemonya saf iktisat teorisine, diline göre kuruluyor. Saf iktisat teorisine göre kurulan bu hegemonya, 1914’te Birinci Dünya Savaşı ile -demek ki, daha önceden başlayan bazı buhranları, bu dilde ısrar ettiği için derinleştirmiş, diyoruz- bir bunalım dönemine giriyor. Bu, bir geçiş dönemi ve 1945’e kadar sürüyor. 1945 dönemine gelene kadar, bir diller arasında garip bir mücadele görüyoruz:

Egemen iktisadın içerisinde, siyasal iktisatla saf iktisat arasında bir sürtüşmenin olduğunu; öte yandan, eleştirel iktisadın ise bu hegemonya krizinden faydalanarak “gerçek gerçeklik” iddiasını ortaya koyup, sosyalizmi kurduğunu görüyoruz. Yani, Sovyetler Birliği deneyi ile çıkıyor “bakın, biz de başka bir gerçeklik olduğunu iddia ediyoruz, bunu kuracağız” diyor ve orada da bir başka iktisat teorisi ile gerçeklik kuruluyor.

1945’te savaşın bitmesi ile egemen iktisadın iç savaşı sonuçlanmıştır: Siyasal iktisat kanatlı egemen iktisat dili, artık hegemonya kurmanın pratik gücüne dönüşmüştür. Burada Keynesçilik ve onun çeşitli açılımları ile 1971 yılına kadar, belki -hani yine tartışmaların inceltildiği noktada- 60’ların ortası da diyebiliriz buna, bir hegemonyanın kurulduğunu görüyoruz. Fakat 1971 ile birlikte 1985’e kadar yeni bir bunalım ve geçiş dönemiyle karşı karşıyayız. Bu dönem içerisinde siyasal iktisadın, egemen iktisat içerisinde problemli hale geldiği, saf iktisat dilini zorlamaya başladığı ve hegemonyayı kurmak için pratik güç olarak ortaya çıktığı dönem. 1985 sonrasında saf iktisat dili, siyasal iktisat dilini bir şekilde bastırıp, hegemonya hedefinin diline dönüşüyor. Fakat bu noktada da, hegemonya krizi çözülmüyor.

1834-1914, 1945-1971 yılları hegemonyanın görece krizsiz olduğu yıllardır ve bu yıllarda hâkim bir egemen iktisat dili vardır. Bu gün de egemen bir iktisat dilinin varlığından söz edebiliriz. Yani neoklasik iktisattan. Fakat, bugün hegemonya krizi çözülmemiştir. O zaman, belki de tarihin bu dönemin-

de, kapitalizmin geçmiş dönemlerinden farklı olarak egemen bir dilin varlığına rağmen, hegemonyanın kurulamamış olduğunu söylemek mümkündür.

Ben Ahmet'e bunun nedeni üzerine düşüncelerini sorarak ve kendi bölümümü bitirmiş olarak sözlerimi noktalayayım.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Haşim KÖSE- Evet, gerçekten neden? Bunun nedeni üzerine düşündüğümüz zaman "saf iktisat teorisi" bir hegemonya projesi ile toplumsal bir uyumu sağlamıyor diyoruz. Çünkü hegemonyayı, iktidarın uyumlaşmış pratikler arasındaki meşruluğu olarak anlattık biz.

Bütün anlatı kapitalizmin tarihi üzerine kuruldu ve hegemonyanın da doğal olarak sınıfsal bir şey olduğunu düşünmemiz gerekiyor. Egemen iktisada referansla, hegemonyanın kendisini yeni formları ile tekrarlaması ve buradan yeni uyum biçimlerinin oluşturulması, doğal olarak sermayeler arasında bir uyumu gerektiriyor. Sermayenin kendi içerisinde uyumlaşması olmadan hegemonya zaten kurulamıyor. Burada kapitalizmin iki temel çelişkisinden bahsetmek mümkün. Bir tanesi sınıf yani sermaye ile emek arasında süren çelişkisi; tarihinde varolan ve değişik formlarıyla süren bir durum. Diğeri ise piyasa çelişkisi.

Piyasa çelişkisi, sermayeler arasındaki çelişki olarak da düşünülebilir. Ve bu çelişkinin çözümü sermaye grupları arasındaki uzlaşmayı zorunlu kılmaktadır. Dünya ekonomisinin 1945 ve 1971 arasında Keynesçilik olarak adlandırılabilir dönem, sermaye açısından yeni bir çelişkinin yaratılması ve güçlenmesine yol açtı. Parayı, reel sermayenin devresinden kopararak bağımsız bir yapıya, bağımsız bir kimliğe dönüştürdü. "Para bir maldan daha çok sermayedir artık". Para, reel sermayeden bağımsız bir sermaye haline gelerek, kendi devresini kurmaya başladı. Bu, sermayenin kendi içerisinde organik bir çelişkinin var olduğu anlamına geliyor. Eğer böyle bir çelişki varsa, o zaman, piyasa çelişkinin çözebileceği bir hegemonya biçiminde giderek gücünü yitirmektedir.

Belki şöyle bir soru sorarsak daha açık olabiliriz. Yaşadığımız dünya sistemik bir krize mi gidiyor; ve acaba bu süreç örneğin yeni tür bir Keynesçi düzenlemeyle yani egemen iktisadın pratiği denetleme formları ile çözümlenebilecek bir durum mu? Bugünkü pratik buna uygun mudur? Bunun üzerine düşünelim derim ben.

Eğer, siyasal alanın çelişkisi artık, iktisadi alanın içindeki düzenlemeyle halledilemeyecek, yeniden bir hegemonyaya dönüşmeyecekse, daha açık ifadesiyle sermaye gruplarının kendi arasındaki çelişkide uzlaşamayacak hale gelmişse, bu artık yeni tür bir Keynesçiliğin de mümkün olamayacağı demektir ve bundan sonrası egemen iktisada sadık kalarak aşılabilecek bir şey değildir. Bu, ancak, başlangıçta söylediğimiz gibi krizi derinleştir ama onu çözemez.

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Oturum Başkanı- Hem süreyi yerinde kullandıkları için, hem de dar alanda kısa paslaşmanın çok iyi bir örneğini verdikleri için ben teşekkür ederim.

Şimdi gönül huzuru ile sözü İşaya arkadaşımıza bırakıyorum. Gönül huzuru derken, şunu kastediyorum: İşaya iktisat felsefesi, dil felsefesi üzerine çok kafa yoran bir arkadaş. Bir anlamda daha çok, teorik gerçeklikle ilgilenmeyi tercih eden bir arkadaşımız ama pratik gerçekliğin içerisine ne zaman çağırırsak “bütçe üzerine konuş, ekonomi, iktisat politikalarının eleştirisi üzerine konuş, tebliğ sun” dersek gelen bir arkadaşımız fakat bu, tam kendi alanı, kendini en rahat hissedeceği bir alan. Onun için gönül huzuru ile diyorum, sözü İşaya’ya veriyorum.

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR- Efendim, herkese merhaba.

Ben, soyadımın ilk harfinin kurbanı oluyorum, bu tür şeylerde son konuşma genellikle bana düşüyor. Ben kendim, dinleyici olduğum zaman kendime acıyorum, şimdi sizlere acıyorum. Bu kadar yoğun konuşmalardan sonra, bir de benim gibi çekilmez, soyut bir dille konuşmaya alışık bir adamın konuşmasını dinlemek, her halde, işkenceyi kat be kat arttırmak olacaktır, ama çare yok; geliniz, dinleyeceksiniz.

Aşağı yukarı, 20-25 yıllık akademik ömrümün çoğu ya da tümü iktisat tarihi, iktisadi düşünceler tarihi ve iktisat teorisi -neyse o, biraz sonra üzerinde duracağım- incelemekle, düşünmekle, eleştirmekle geçti.

Buradaki konuşmam da, bu üç alanın birlikteliği üzerine kurulmuş olacak. Benim işimi, arkadaşlarım eksik olmasınlar, önemli ölçüde kolaylaştırdılar.

Hatta, zaman zaman birbirimizi tekrarlıyor durumuna dahi düşmüş olabiliriz. Yalnız şu kadarını söyleyeyim: Doğrusu biz bu paneli düzenlerken, öyle ayrıntılarına kadar konuşmadık, “sen ne konuşacaksın, ben ne konuşacağım?” diye, nelerden bahsedelim dedik ve o arada, 2-3 dakikada bitirdik olayı. Şimdi, memnuniyetle müşahede ediyorum ki, sanki biz oldukça ayrıntılı bir biçimde konuşmuşuz ve konuşmaları da birbirinin devamı niteliğinde organize etmişiz gibi, bir durum ortaya çıkacak. Öyle bir şey yok, pratik olarak öyle bir şey yok ama, bu sevindirici bir şey. Demek ki, aynı nehrin içinde giderken, bu konuşmalar içinde; ufak tefek dereler, ırmaklar şeklinde farklılıklar olsa bile, nehrin kendisinde değişmeler olmuyor. Bu, doğrusu beni çok sevindirdi.

Efendim konuşmamı, esas itibarı ile oldukça uzun sayılabilecek bir çalışmanın yani şöyle, 100-150 sayfalık bir çalışmanın özetinin özeti niteliğinde olacak ve düşündüm “bir sunuş yeniliği de yapayım” dedim. Dört tez üzerinde toplayacağım, eğer yetiştirebilirim size dört tez sunacağım. Yalnız bu tezleri, iktisadi teori içinde çok ünlü olan, ya da en azından bana göre çok ünlü olan, birtakım alıntılara dayandırarak açıklamaya çalışacağım. Dolayısıyla, bu alıntıları çok dikkatli bir biçimde dinlemenizi rica edeceğim.

Efendim, birinci alıntı şu:

Mafeo Pantaleoni (ki Walras ve Pareto'nun arkadaşıdır) şöyle yazmıştı: *İktisatta sürekli olarak birbirleriyle kavga eden iki “okul” vardır: iktisat bilenler ve takipçileri ile iktisat bilmeyenler ve takipçileri.*

Aşağı yukarı aynı tarihlerde, bu doğrultuda Alfred Marshall da şunları yazmıştı: *İktisatta bizim seçimimiz iktisadı dikkatli bir biçimde yapanlarla dikkatli bir biçimde yapmayanlar arasındadır.*

Görüldüğü gibi hem Pantaleoni, hem de Marshall tek ve bir *iktisat*'tan (economics) bahsediyorlar. Her ikisi de *bir* iktisat tanımı veriyorlar ve verdikleri tanıma uygun çalışıldığı takdirde iyi iktisat yapılacağını ve dolayısıyla da iyi iktisatçı olunacağını ileri sürmüş oluyorlar.

Dikkat edilirse buradaki kritik terim “iktisat”. Ama iktisat ne anlama geliyor? Kısaca da olsa birkaç anlam üzerinde durmamız gerekiyor:

1. Şeyleri yapma biçimi. Bu anlamında kullanıldığında etkinlik, minimum çaba, araçların amaçlara uyarlanması ile eş anlamlı kullanıyoruz demektir.

2. Bir faaliyet türü; genellikle de istediğimiz ya da ihtiyaç duyduğumuz şeyleri elde etme amacına yönelik faaliyet türü. “Tedarik etme” (provisioning) bu anlamı açıklar.

3. Piyasa kurumları ile bir bağlantıyı anlatır.

1. Birinci tanımı ele aldığımızda, aşağı yukarı yüzyıldır üniversitelerde okutulan “iktisat” tanımına, yani yerleşik iktisat ya da yaygın ismiyle neoklasik iktisat terimine ulaşırız: veri kaynakların alternatif kullanım alanları arasında tahsisi.

Teori aslında *etkinlik ve yapılabilirlik* aklı üzerine oturtulmuş *kısıtlar altında seçim* teorisidir. Kısacası bu *hesaplama* teorisidir. Bu haliyle de statiktir, sadece tahsis sorununu göz önünde bulundurur; bütün zamanlar, mekanlar ve faaliyetler için geçerli olduğunu ileri sürer ki işte tam da bu noktada “iktisadın emperyalizmi”den söz edilmeye başlanmıştır. Kısacası, zaman boyutsuz, tarih boyutsuz bir düşünmedir.

2. Buna karşılık, ikinci tanımın odak noktasında *hesaplama* değil, bir *amaç* vardır ki, bu amaç malların üretimi ve genişleterek yeniden üretimi aracılığıyla isteklerin maddi tedarikidir.

İktisat bilim olma yolunda ilerlerken aşağı yukarı onsekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu görüşü kendine esas almıştı. İşte bu görüş klasik iktisatçıların ve Marx’çı iktisadın görüşüydü de. Bu görüş içinde *temel iktisadi sorun* Artık’ın doğrudan üreticilerden nasıl çekilip alınacağını, nasıl büyütüleceğini yöneten toplumsal ilişki ve süreçlerin incelenmesi şeklinde tanımlanmaktaydı.

İktisadi düşünce, varyantları ve varyasyonları bir tarafa bırakıldığında bu iki çizgi doğrultusunda gelişti.

Ayrıntılara girmemiz gerekmiyor. Fakat buradan çıkaracağım birinci tez şudur:

TEZ 1: İktisat tarihi ve iktisadi düşünceler tarihi olmaksızın bir iktisat aklından söz etmek mümkün değildir.

Mikro iktisat ve makro iktisat ders kitaplarında bunun sayısız örneklerini görmek mümkündür.

Şimdi geliyorum ikinci teze. Önce alıntıya bakalım.

Yirminci yüzyılın sonunda iktisatçılar, açıklanamayanı gözlemleyen makroiktisatçılar ve gözlemlenemeyeni açıklayan mikroiktisatçılar olarak ikiye bölünürler. (Anonim).

Bu anonim söz. bana göre, esas itibariyle iktisat felsefesine ilişkindir. Daha tam olarak söylemek gerekirse, genel olarak bilim felsefesine, özel olarak da iktisat felsefesine ilişkin. Buradan hareketle diğer bir yönüyle de teorilerin “gerçekçi” olup olmadıklarıyla bağlantılıdır.

Bildiğiniz üzere sistematik felsefe iki koldan gelişmiştir; gelişmektedir. Bunlardan birincisi ontolojik düzeydir ki kendisine inceleme konusu olarak “varlık”ı, “varolan”ı alır. Ontoloji Yunanca bir kavram olan “ontos”tan geliyor; “gerçek varlık”, “gerçek gerçeklik”, “kendinde varlık” anlamlarını taşıyor. Dolayısıyla ontoloji bir bakıma “gerçek gerçeklik”in bilimidir denilebilir. Buna karşılık tarih bakımından biraz daha geç ortaya çıkmasına rağmen diğer kol epistemolojidir. Epistemoloji de yine Yunanca bir sözcük olan “epistemé”den gelmektedir ve esas itibariyle “bilgi”nin niteliğini, olabilirliğini, geçerliliğini kendisine konu almıştır. Kısaca söylemek istenildiğinde “bilgi teorisi”dir.

Bu zorunlu ve kısa açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: Ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren fakat esas olarak yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bilim felsefesi denilince “epistemoloji” anlaşılır olmuştur. İktisat da bundan etkilenmiştir.

Buna göre, bilimcilerin asli görüşlerinden biri gözlemlemek, denemek, sınamak ve açıklamaktır. Çeşitli varyantları ile birlikte pozitivist adı verilen bilim kuramında hem doğa bilimlerinde hem de toplumsal bilimlerde bu yolun izlenmesi gerekliliği üzerinde ısrarlıydılar. “İktisat”ta da hakim konumda olan bu yaklaşım açısından bakıldığında alıntıda “açıklanamayanı gözlemlemek” ve “gözlemlenemeyeni açıklamak” kendi içinde bir çelişki meydana

getirmektedir. Böylece de teorilerin “gerçekçi” olup olmadıkları sorgulanmış olmaktadır. Yerleşik iktisat teorisinde mikro analizi ve onun en inceltilmiş biçimi olan genel denge teorisindeki tüketim teorisi veya üretim teorisindeki önermelerini aklımıza getirelim. Bu önermelerden hangisi/hangileri gözlemlenebilir, denenebilir niteliktedir? Keza, makro iktisattaki “aggregasyon” problemini düşünelim...

Bütüncül yatırım fonksiyonlarında, bütüncül tüketim fonksiyonlarında nasıl bir “toplamsallık” söz konusudur? Bu ve benzeri büyük (makro) büyüklükler açıklanmadan bir takım sentetik göstergelere bağlanmak suretiyle “gözlemlenmektedir”.

Kısaca, yerleşik iktisadın her iki dalı da “topluma” ilişkin “toplumsallığa” ilişkin *a priori* öncüllerden hareketle bir (toplumsal) “gerçeklik” tasarlıyorlar, tasarlanmış bu gerçekliği “gerçekçi” bir biçimde “açıklıyorlar”.

O halde bu noktada ikinci tezimizin formulasyonuna geçebiliriz:

TEZ 2. *“İktisat”ta sorun kuramların “gerçekçi” olup olmadıklarıyla ilintili değil; daha ziyade, kuramların “gerçek gerçeklik”in toplumsal kuruluşu için nasıl bir tasarım stratejisi geliştirdikleriyle bağlantılıdır.*

Şimdi üçüncü tezime kaynaklık edecek alıntıya geçmek istiyorum. Sunuşumun iç mimarisi ve mantık bütünlüğü bozmayacak olsaydı bu alıntıyı başa koymak isterdim; öyle ilginç bir görüş; hatta bir itiraf...

Diyelim ki bütün çöpçüler bir araya geldiler ve greve gittiler. Bunun toplum üzerindeki etkisi ne olur? Cevap açıktır: Toplum çöplüğe döner. Şimdi de diyelim ki bütün iktisatçılar bir araya geldiler ve greve gittiler. Bunun toplum üzerindeki etkisi ne olur? Bir çok insanın vereceği cevap şu olurdu: “Hiçbir şey. İktisatçılar olsun veya olmasın, işler aynen olduğu gibi yürürdü”. Dolayısıyla soru şuna dönüşür: Niçin iktisatçılar, çöpçüler kadar önemli değildir?

Bu retorik soru haksız (unfair) bir kıyaslama ortaya koyuyor. Bu iki rolü uygun bir biçimde kıyaslamak için kıyaslamak için kıyaslamayı bir çok bakımdan nitelendirmeye ihtiyaç vardır; fakat iktisatçıların, ekonominin günlük işleyişinde doğrudan bir rolleri olmadığına öncelik tanımak gerekir. İktisatçılar, basitçe doğrudan bir rol oynamıyor değildirler. Bir rol oynadıkları za-

man bu rol genellikle bir cameondur. Tavsiyeleri, teklif edenler istediklerini desteklediği takdirde kullanılır, desteklenmediği takdirde bütünüyle görmezden gelinir.

Burada hem bir *yanlış*, hem de bir *doğru* iç içe. İktisatçılar ekonominin günlük işleyişinde fikirleri topluma, gruplara, katmanlara, sınıflara kabul ettirildiği takdirde doğrudan bir role sahip olurlar. Bir başka anlamda daha doğrudan rol sahibidirler: Büyük şirketlerin, finans kuruluşlarının danışmanlarını düşünün; gazetelerin, dergilerin ekonomi sayfalarını gözünüzün önüne getirin. Üç beş büyük kuruluş iktisatçıların tavsiyelerini kabul edip uygulamaya geçirdiklerinde, geriye kalanlar artık bu tavsiyelere rağmen değil, tavsiyelere göre davranırlar...

Buradaki mesele iktisatçıların tavsiyelerinin kabul görüp görmemesi meselesi değildir. Mesele hangi iktisatçının ve ne tür tavsiyelerin kabul göreceği meselesidir. İşte bu nokta bizi, iktisadın aklının, iktisadın “gerçek”ine ve gerçek gerçekliğe götürmektedir.

Yukarıda birinci tezimizi dile getirirken “iktisat”ın farklı gözle görülebileceğini ve buradan da gidilerek temel iktisadi sorunun farklı biçimlerde tanımlandığını görmüştük... Bu, neden böyle olmaktadır?

İster doğa, isterse toplumsal bilimler olsun, inceleme nesnesini tanımlamasına göre vücut bulur.

Acaba temel iktisadi sorunun tanımlanışında, “toplumların ve insanların sahip oldukları hangi özellikleri, onların bizim muhtemel bilgimizin nesnesi olmalarını sağlar?”.

Şimdi bu soru ışığında alıntıya bir kez daha bakalım: Alıntıda, bir “kabul edilebilirlik”ten, bir “desteklenebilirlik”ten söz ediliyor. Demek ki örtük varsayım eşitsiz konumda bulunan iki tarafın bulunduğu...

Toplumunu tek tek bireylerin aritmetik toplamı şeklinde kavramlaştırır ve iktisadın araştırma nesnesi olarak da bu toplumu ele alırsanız algısallık düzeyinde bir “gerçek”e ulaşırsınız: *birey hesap yapar, birey rasyoneldir, birey kendi çıkarının peşinde koşar.*

İktisadın “gerçek”ini bu şekilde kavramlaştırdığınızda geriye kalan sorunun hallini *epistemolojiye* havale edersiniz: iktisadın “gerçek”ini bilmede bildiklerimi *nasıl* bilirim? sorusu temel sorunuz/sorunuz haline gelmiş olur.

Fakat dikkat ediniz; buraya kadar gelirken “gerçek” *niçin* öyledir? Bu “gerçek”in “özü” nedir? Bu “gerçek”in “özü” ile “görünüş”ü birbirinden farklı mıdır, değil midir? sorularını sormadınız. Sorsaydınız bir “kriz” ile yüz yüze gelecektiniz ve buradan da “kritik”e geçecektiniz. Unutmayalım ki batı dillerinde “kriz” ile “kritik” aynı kökenden türemiştir.

Halbuki toplumu, kabaca ve kısaca “yapılanmış bütünlükler” şeklinde de tanımlayabilirdik. Bu takdirde, “yapılanmışlıklar” ile “bireyler” bir birlerinden farklılaştırılmış “gerçek”ler şeklinde karşımıza çıkacaktı. Bu durumda da *temel iktisadi sorun* bir taraftan bu yapılanmışlıkların birbirleriyle olan ilişki ve çelişkilerini, diğer taraftan da bu yapılanmışlıkların varlıklarını sürdürürebilmek için doğa ile ilişkilerini incelemek biçimine bürünecekti. Bunu yapmak için de daha başlangıçta “tarih”i, “zaman”ı yanımızda taşımamız gerekecekti. Bu da “iktisat”ın ikinci tanımı idi.

Bu çözümlenmenin inceliklerine ve ayrıntılarına burada giremeyeceğim açıktır. O nedenle üçüncü *tezime* geçebilirim.

TEZ 3: İktisatta “gerçek” ile iktisadın “gerçeklik”ini yakalamak için “nasıl” sorusundan daha ziyade “niçin” sorusu önemlidir. Diğer bir ifade ile her “iktisat” örtük ya da açık bir ontolojiden hareket eder. Bütün mesele ne tür bir ontolojiden hareket edildiğidir. Dolayısıyla her bir *cid-di* iktisatçının temel görevi (ödevi?) hareket edilen ontolojiyi tespit ve teşhis etmek; ve ontolojinin sorunu ile epistemolojinin sorununu dikkatlice birbirinden ayırt etmektir. Bu açıdan iktisadi düşünceler tarihi, iktisadın bilimcisine hem bir serbestiyet, fakat daha da önemlisi, hem de bir özgürlükler alanı açar.

Şimdi ele alacağım dördüncü tez üçüncü tez ile bağlantılı. Bu “tez”i geliştirmek için Hicks’den bir alıntı ile başlamak istiyorum.

Çözümleme aletleri olarak ele aldığımız teorilerimiz at gözlükleridir. Ya da daha kibar bir biçimde söylemek gerekirse, hedefin bir kısmını aydınlatan, bir kısmını karanlıkta bırakan ışık huzmeleridir. Onları kullandığımız zaman gördüklerimizi daha açıkça görmemiz için ilgili olabilecek şeylerden gözlerimizi kaçıırız. Bunu yapmamız tamamıyla uygundur., çünkü aksi takdirde çok az görebilirdik. Fakat açıktır ki bir teori bu fonksiyonunu doyurucu bir biçimde yerine getirebilmek için iyi seçilmelidir; aksi takdirde yanlış şeyleri aydınlatacaktır. Dahası, madem ki, araştırdığımız dünya değişen bir dünya-

dır, şimdi doğru şeyleri aydınlatan bir teori başka bir zamanda yanlış şeyleri aydınlatabilir. Bu, ya dünyadaki değişmelerden, ya ma'lumat kaynaklarımızdaki değişmelerden ya da kendimizdeki değişmelerden ötürü meydana gelebilir. Her zaman her istediğimiz şeyi yapacak bir teori yoktur, olamaz.

Alıntıdaki iki nokta üzerinde yoğunlaşmak istiyorum:

1) “İlgili olabilecek şeylerden gözlerimizi kaçırırız” deniliyor. Yani kısaca teori inşa etmede “soyutlama”nın gerekliliğine işaret ediliyor. Elbette ki teori inşa etmek demek soyutlama yapmak demektir. Burada anlaşmazlık yoktur. Anlaşmazlık, üçüncü tezde üzerinde durduğumuz gibi, “gerçeklik”in kavranılışında ve bunun asli, temel ögesinin/öğelerinin yani “gerçek”in saptanmasında ortaya çıkar. Diğer bir anlatımla mesele, “gerçeklik”in *asli* olan yönü ile asli olmayan yönünün ayrıştırılmasında ortaya çıkar.

Bu da, anlaşılmiş olacağı üzere, nasıl bir ontolojiden hareket edildiğinden, yani araştırma nesnesinin, yani “toplum”un nasıl kavramlaştırıldığıın bağımsız değildir.

Kavramlaştırmalarımız ise kabaca iki düzeyde gerçekleştirilir:

a) Algılama düzeyinde

b) Zihin düzeyinde

Algılama esasında duyulara dayalıdır: Duyularımıza konu olan şeyler “gerçek” olarak kavramlaştırılır. Ya da “gerçek” olan ancak duyularımıza konu olan şeylerdir.

Diğer taraftan, “gerçeklik”te duyularımıza konu olmayan “gerçek”ler de vardır. Manyetizma gibi. “Gerçeklik”teki bu “gerçek”i zihnimizde inşa ederiz. Buna *nedensel ilişki gerçeği* adını yakıştırabiliriz. “Sınıf” diye bir “gerçek”i duyularımızla algılayamayız ancak nedensel ilişkiler, yani toplumu yapanmışlıklar şeklinde tasarladığımızda kavramlaştırabiliriz.

O halde sadece ve basitçe duyularımıza dayanarak “gerçek”i kavramlaştırmaya çalıştığımızda soyutlanacak olan başkadır; nedensel ilişkiler ağı içinde “gerçek”i kavramsallaştırdığımızda soyutlanacak olanlar başkadır.

2) Alıntıda üzerinde durmak istediğim ikinci mesele şudur: Hicks dünya değiştiğinden dolayı teorilerin de değişmesinden söz ediyor.

Dünyadan kasıd toplum.

Fakat “değişme” ile tam olarak ne anlatılmak isteniyor?

Mesela, kabaca 1980’lerden beri dünyanın değiştiğinden, küreleşme çağına girdiğimizden bahsediyoruz. Fakat öbür taraftan üniversitelerin iktisat fakültelerinde okutulan iktisat teorisi derslerinde *temel iktisadi sorunun* konuluğu konulduğu gibi okutuluyor. Değişmeler, o da olduğu kadarıyla, çözümlenme araçlarında meydana geliyor.

Dünyanın değişmesinden ötürü teorilerin değişmesi gerekliliği fikri bir diğer tartışma konusunu daha gündeme getiriyor. Bu da *relativizm*, yani *görelilik* sorunudur.

Görelilik sorunu uç noktalara götürüldüğünde, bildiğiniz gibi, karşımıza (felsefi) *nihilizm* çıkar: “her şey uyar” –anything goes. Ne var ki bunun için dünyanın değişmesine gerek yoktur. İçinde yaşadığımız anın dünyasında, bulunduğunuz konuma göre *algılamalarınız* farklılaşabileceği için “birey” olarak (sizin için) “her şey uyar”. Böyle bir durumda bilimci ile büyücü arasındaki fark da ortadan kalkmış olur.

Bu noktada karşımıza toplumsal bilimlerde ve tabii ki iktisatta *nesnellik* sorunu çıkıyor. Takdir edeceğimiz gibi bu sorun üzerinde, bu konuşmada, ayrıntılı bir biçimde duramam. Ancak şunu söyleyebilirim. Bilimin olabilirliği için toplumu (iktisadi) nedensel ilişki gerçek(ler)i yumağı şeklinde tasarlamak gerekir. Öyleyse dördüncü tezimizi ileri sürebiliriz:

TEZ 4: İktisat biliminin olabilirliği *temel iktisadi sorunu* nedensel ilişki gerçek(ler)i biçiminde tasarlamaya bağlıdır. Nedensel ilişki gerçekleri değişir; buna bağlı olarak çözümlenme tarzı da değişir. Tarihsel olmaları anlamında iktisattaki “gerçek”ler ve iktisadın “gerçek gerçeklik”i görelidir. İktisadi teorilerin bu niteliğinin belirlenmesinde ve ortaya konulmasında (iktisadi) tarih varlıksal olarak içiçedir.

Dinlediğiniz için teşekkürler ediyorum.

Oturum Başkanı- Biz teşekkür ederiz.

Ben İşaya’nın çok derinlikli tezlerinden bir tane pratik sonuç çıkartıyorum genç meslektaşlar için belki. Başka iktisatçıları, başka ekolleri istediğiniz gi-

bi eleştirin, ama iktisatçıların ontolojik gerçekliğini eleştirmeye kalkarsanız, neydi arkadaşın adı? Collonder gibi ben de bir, içsel olarak, adamcağızı dışlamak eğilimi oldu, Collonder gibi dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilirsiniz diye düşünüyorum.

İşaya “İktisadın bir tane akli yoktur” dedi. İktisadın dört tane akli da yok tabii ki. Salondaki arkadaşlarımızın da katkılarını almak da yarar var. Ben burada çok kısa bir tartışmayı belki açmak istiyorum. Bu panel demokrasisi konusu da çok tartışılmış bir konu değil gibi geliyor. Bunun oturmuş bir demokrasisi olmadığı için bazen yöneticiler de yanlış yorumlamalarda bulunabiliyorlar. Bazen böyle baskıcı, tahakkümcü pozisyona gelebiliyorlar. Ben kendimce demokratik bir biçimde yorumlamaya çalışacağım.

Ben şöyle bakıyorum konuya: Panelistlerle izleyiciler arasında toplumsal bir hiyerarşi yok ama belki işlevsel bir hiyerarşi var. Bu şu anlama geliyor: Farklı oturumlarda sizler konuşmacı olabilirsiniz. Nitekim burada izleyicilerden önemli bir kısmı bu panel, bu sempozyumda konuşmacı; bazı genç arkadaşlar ileriki yıllarda olabilecek. Kesin hiyerarşiler yok, ama şu anda buradaki dört arkadaş, bir de yönetici özel bir işlev ile konumlanmış durumda, ama bunları da mutlak olarak tanımlamamak gerekiyor. Bundan şuraya geleceğim, bazen yorum şöyle yapılıyor: “Sadece sorularınızı sorun.” şeklinde. Ben bu şekilde yorumlamayacağım ama sizin de bildiğiniz gibi zaman kısıtlamamız da var. Böyle bir gevşek bir yorum ile şimdi salona söz verelim diyorum.

Her zaman ki gibi, ilk elini kaldıran Aziz arkadaşımız oluyor. Kusura bakmayın herkesin ismini bilmiyorum.

Dr. Aziz KONUKMAN- Benim sesim gürdür. Ben bütün konuşmacılara teşekkür ediyorum. İnanılmaz keyifli bir geziye çıktık, düşündük. Yani sizler anlatırken bir yandan da biz sorguladık, çok hoş bir sunuş oldu; onu özellikle belirteyim.

Sevgili Fuat’ın sunuşunda, tam son cümlesini bir hatırlatayım kendisine, istemeyerek belki bizi oraya götürdü, ama o tespitin mutlaka eleştirilmesi gerektiğine inanıyorum. Yani Fuat da buna katılacak şimdi söyleyince, dedi ki, “İktisat öğrencilerinin önüne artık tek bir balık çıkartmayalım. Birden fazla balık çıkartalım.” Bakın, yine metalarla muhatap ettirdi Fuat bizi, istemeyerek. Halbuki, zîmnem burada kabul edilen, tüketicinin bağımsızlığı. Böyle bir dünyada tüketicilerin bağımsız olduğu bir şey yok. Biliyorsunuz “seçme öz-

gürlüğü” diye ideolojik bir ön kabul vardır. Ki bu, hiçbir zaman kapitalist sistemde tüketiciler özgür olmamıştır. Yani önlerine de öyle seçenekler de sunulmamıştır, çok büyük bir seçeneksizlik içindedirler. Kaldı ki üniversitelerde bu çok sınırlı, niye sınırlı? Çünkü İşaya’da belirtti, ilerleyemezsiniz, belirli sorunlarla karşılaşacaksınız. Çünkü sizin önünüzde egemen ideolojinin, egemen pratiğin -ki Ahmetlerin anlatmaya çalıştığı- o pratiğin sunduğu mönüleri siz öğrenciye sunmak durumundasınız. Burada şu yapılabilir, ama yüksek lisans veya doktora programlarında eleştirel iktisatla giderek mevcut hegemonik ilişkileri kırabiliriz. Zaten burada yapılıyor, Mülkiye’de yapılan bu, ODTÜ’de yapılan bu, Bizim üniversitemizde de yapılan bu ama lisans eğitiminde bunu pek yaptırmazlar gibi geliyor Fuat. Yani, öyle bir seçeneğimiz pek yokmuş gibi geliyor. Ahmet’lerin tespitinde şu tabloya baktığımız zaman, 1945-1971 dönemine baktığımız zaman orada çok önemli bir yer açığa kalmış gibi geliyor bana. O da şu: Kuhn, paradigma kaymalarını anlatırken “Eskiler de, eskide olduğu gibi kalmaz.” der, yani onlarda da bir dönüşüm olur. Ha, eskiler vardır yine; inatçıdır vardır, ama orada biliyorsunuz çok ciddi bir biçimde piyasa tökezlemesine inanan yani piyasacı ama “Allah kahretsin ya, sistemin dışında bazı tuhaflıklar oluyor, bazı kurumsal engeller var. Bu bizim egemen piyasa söylemimizi bir türlü pratikleştiremiyor.” diyen bir yaklaşım var ve bunlar ilginçtir, planlamacı oldu büyük bir kısmı. OECD’den ve UNIDO’dan birkaç iktisatçının ulusal ekonomi açısından proje değerlendirme kriterlerinin genişlemesinin tarihi budur ve bu Keynesci iktisattan inanılmaz etkilenmiştir ve Keynesci iktisadın da karşısına çıkmıştır. Çünkü onların anlayamadıkları nokta şu, evet hükümet müdahaleleri olmalıdır, ama örneğin emek piyasasında deregülasyon olsaydı, yani ücretler aşağı doğru esnek olsaydı, bu rezil sendikalar olmasaydı, işsizlik diye bir şey olmayacaktı. Halbuki Keynes’in sorunu ücretlerin aşağı esnek olmaması değil ki, hatta Keynes diyor ki, “Ücretleri aşağıya esnek yaparsanız, daha da rezil edersiniz. Çünkü efektif dimendi daha da düşürürsünüz, siz yangını söndürmeye kalkarken, bir de üstüne şey koymuş olursunuz.” Bu çok ciddi bir eleştiri. O bölüm sanırım belki, çok genel bir tablo vermek istediğiniz için arada kaybolmuş olabilir.

Bir diğer husus, bu teori pratik tartışmalarında, sınamayı nereye koyacağız? Çok ciddi bir sorunumuz var burada. Biz her ne kadar eleştirel bir iktisat teorisinden hareketle bir teori geliştiresek, yani mevcut sistemi eleştirsek, bunun sınanabileceği bir maddi zemin olmalı. Örneğin, Marks’ın emek değer

teorisinden giderek artık değer oranlarını hesaplaması ya da azalan kârlar yasasını test etmeye kalksak bir Marksist olarak, Allah aşkına, Keynesyen data ile nasıl yapacaksın bunu. Amvar Shaid ile Ahmet Tonak bunda çok zorlandı. Amerikan ekonomisi için data ürettiler, şunu yaptılar, bunu yaptılar. Türkiye'deki çalışmaların önemli bir kısmında hep artık ürün üretilmiştir sektörlerde. Halbuki, artık ürün Ricardocu bir şeydir, ama bir de bizde ciddi sorunlar var.

Doç. Dr. Ahmet ÖNCÜ- Ama bizim doğru ya da yanlış bir konumlamamız yok, öyle bir şey yapmıyoruz değil mi?

Dr. Aziz KONUKMAN- Hayır, hayır, öyle bir şey demiyorum. Size ciddi bir itiraz olarak söylemiyorum. Düşünelim, sorgulayalım diyorum. Yani, egemen bir sistem içinde yaşıyorsak ve dataların üretilmesi onların ihtiyaçlarına göre yapılıyorsa, ki Keynesyen data böyle bir datadır, çok ciddi sorunlarımız var demektir. Çünkü bakın, hepimiz ne yapıyoruz, kâr oranlarını? ISO'nun yayınlarından gidiyoruz, 500 büyük firma üzerinden. O analizler tamamı ile, dediğim gibi bu anlayışa göre türetilmiş istatistikler. Yani orada hep artık vardır, hep orada katma değer dediğimiz şey artıktır. O açıdan ciddi bir sorumuz var.

Beni çok rahatsız eden yine, pratiğe geçerken, mesela "Tarihsel dönüşüm sorunu var mıdır?" diye çok önemli bir tartışma vardır. Çok ilginç, orada basit meta üretimi, malların değerleri ile satıldığı bir üretim tarzı, bir de mevcut kapitalist üretim tarzı. Buradan oraya geçerken malların değerlerinde satılıp satılmadığını araştırıyorlar ve arkasından diyorlar ki, "Basit meta üretim tarzı diye bir üretim tarzı yoktur. Marks da çok ciddi bir tarihsel bir hata yapmıştır." diyorlar, Nick de bunlarla alay ediyor, "Yahu kardeşim, "meta üretim tarzı, basit meta üretim tarzı bir soyutlama. Yani bir teorik modelin, sınanamayan bir aşamasıdır" diyor. Çünkü nasıl sınavacaksın? Bu bir ara aşama, yani ben pratikten daha üst düzeydeki teorik bir analizin arasında istasyondayım. Orada tanımladığım bir modeli sizin ampirik olarak sınavınız kadar abuk sabuk bir şey olamaz. Bu tür sorunları nasıl aşacağız? Yani öyle bir literatür geliyor ki, sizi sıkıştırıyor kenara, uluslararası dergiler bunların elinde, bunlar yazıyor, çiziyor, siz ideolojik olarak mahkûm oluyorsunuz.

Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU- Biz teşekkür ederiz.

Aslında sınırları biraz zorladı Aziz, ama ben Korkut Hoca'nın sunuş tebliğindeki "Birbirimizi eleştirmiyoruz." eleştirisinin Aziz'in konuşması ile biraz karşılığını bulduğunu düşünerek müdahale etmedim, o nedenle bundan sonraki katkılar biraz daha kısa olursa seviniriz.

Salondan- Ben kısa ve bundan sonraki aşama için bir soru sormaya çalışacağım. Burada bir eleştirel kuramdan söz ediyoruz. İşaya Bey, Başkar'dan söz etti. Bu kuramda bir şekilde pratikten çıkararak bir gerçekliği kavrama, gerçek gerçekliğe ulaşma meselesi var, ama bu onun bir boyutu. Yani bunu anlarken aynı zamanda dönüştürme mekanizmalarını da anlıyoruz. Dolayısıyla anlatmak, kavramak, onun gerçeğine ulaşmak bir boyut ise, bunu anlarken onu dönüştürmenin mekanizmalarını da kavramak çok önemli bir boyut. Yani bu pratik ve teori ne olacak? Eylem planı ne? Ben bunu sormak istiyorum.

Salondan- Aziz Hoca "Yüksek lisans ve doktora da en azından eleştirel iktisada yer verebiliriz." dedi. Ben başımdan geçen bir olayı anlatacağım.

Ankara Üniversitesi yüksek lisans, iktisat mülakatına girdim ben. Mülakat jürisinin bana sorduğu soru şuydu: "Ne kadar matematik biliyorsunuz?" soru buydu ve ben orada ne kadar matematik bildiğimi anlatmaya çalışıyordum ve çıktım. Yani böyle bir hegemonya var. Yüksek lisansta böyle bir hegemonya var ve bu kırılmıyor.

Ben Ahmet Öncü ve Ahmet Haşim Köse'ye bir soru soracağım. Bu teorik gerçeklik ve olgusal gerçeklik, iki gerçeklik kurdunuz ve "olgusal gerçeklik-

ğın insan bilincinden bağımsız olduğunu” söylediniz. Benim anladığım kadarıyla teorik gerçeklik ve olgusal gerçeklik arasındaki ilişkinin daha çok siyasal ve ideolojik olduğuna dair bir şey söylüyorsunuz. Acaba bu teorik gerçeklik ve olgusal gerçeklik arasında teorik bir ilişkinin imkanı var mı?

Teşekkürler.

Salondan- Arkadaşlar ben iktisatçı değilim; mühendisim, ama anlamaya çalışıyorum. Ben sormuyorum, istiyorum sizlerden. Bu neoklasik iktisadın yalanlar manzumesi olduğunu düşünüyorum ben. Kullandığı şeylerden, kişi başına düşen milli gelir hiçbir zaman hiç kimsenin başına düşmemiştir mesele. Gerçi son yıllarda değiştirdiler onu, nüfusun yüzde şu kadarı gelirin şu kadarını götürüyor gibi. Büyüme, kalkınma, kimler büyüyor, kimler kalkınıyor? Bunları iktisatçı olmayanların anlayabileceği yalınlıkta anlatmanızı -yani broşürler şeklinde olabilir. Tabii, şu anda olacak şey değil- halkı, emekçileri aydınlatmanızı istiyorum.

Teşekkürler.

Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU- Arkadaşımız mühendislerin daha radikal olduğu tezlerini doğrulayıcı bir şekilde verdi, iktisatçıların daha az radikal olduğu tezleri.

Salondan- Pardon ben, MAİ ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu'ndayım ve anlamaya çalışıyorum neoklasik iktisadı. Anlamaya çalışıyorum.

Teşekkürler

Salondan- Ben az önce mastır sınavına girerken “Ne kadar matematik biliyorsun?” diye sorulan ve bundan rahatsız olan arkadaşın söyledikleri üzerine bir şey söylemek istiyorum.

Şimdi böyle bir sorun yok yani. Biz son öğrencileriz, yüksek lisans sınavında “Ne kadar matematik biliyorsun?” sorusu ile karşılaşmış da, bundan rahatsız olacak olan son öğrencileriz, çünkü sistem bu sorunu çözdü. Üniversite giriş sınavında yapılmış olunan bir operasyonla yani iktisat hocaları sınıfına girdikleri zaman, özellikle birinci ve ikinci sınıftaki arkadaşlara “Hanginiz MF mezunusunuz, hanginiz TM mezunusunuz?” diye sorduğunda, sınıftaki öğrencilerin % 95'inin üzerinde, gelen öğrencilerin iktisat, işletme, çalışma ekonomisi bölümünde, MF yani matematik - fen çıkışlı öğrenciler olduğunu görecektir.

Yine, ODTÜ’den Fikret Şenses Hoca’nın yapmış olduğu bir çalışma, öğrenci profili çalışması üzerine konuşurken, biz de benzeri bir çalışmayı Siyasal’da yapmıştık, mesela bizim okulda da, iktisat ve işletme bölümüne gelen öğrenciler % 95’in üzerinde MF çıkışlı öğrenciler. Fikret Şenses şöyle diyor: “Ben, eskiden tahtaya bir türev, bir matematiksel işlem yazdığımda, öğrenci ellerinden geldiğince bunu toplumsal ilişkilerle ilişkilendirip çözmeye çalışırdı ama şimdi gelen öğrenciler, benim yazdığım rakamların doğru sonuçlar olup olmadığı üzerinde kafa yoruyorlar matematiksel olarak.” Çok kısa olarak bir şeye daha değinmek istiyorum. Korkut Hoca Kongrenin Açılış Bildirgesinde çok önemli bir şeye değindi bence. Salonu iki ayrı parçaya böldü. İlk önce “40 yaşın altındakiler ve üstündekiler” diye ikili bir tasnif yaptı ve “benim sözlerim 40 yaşın altındakilere” dedi. Sonra bir de üçlü bir tasnif yaptı. Salonun en önünde oturanlar, ortada oturanlar ve en arkada oturanlar. Şimdi en önde oturanlar akademisyenler, ortada oturanlar akademisyen adayları, en arkada oturanlar da müstakbel akademisyenler. “Benim sözlerim en arkada oturanlara” dedi. Bunu çok güzel bir biçimde kavradığımı düşünüyorum. En azından 40 kırk yaşından büyük insanların, 20-21 yaşında iken neler düşündüğünü ve neler yaptığını göz önünde bulundurursak, gelmiş olması, yani öyle bir şey diyor, yani iktisat eğitiminde bu gibi sorunların mutlaka ve mutlaka göz önünde bulundurulması gerekiyor.

Sorum İşaya Hoca’ya olacak, başka bir toplantıda sormuştum ben soruyu. Orada zaman ve mekân darlığı yüzünden hocam cevap verememişti. Güzel, rakamlar uçuyor, kafa göz yarıyor, teoriler falan da, bu iktisadın bir ütopyası var mı? Yani Allah rızası için birisi de bana, ütopya varsa burda bunu söylesin. Ben bunu bilmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Salondan- Sorum Ahmet Öncü ve Ahmet Haşim Köse’ye, yine teorik bir soru. Evreleri açıklarken üçe ayırıyorsunuz: İktisadi, siyasal ve ideolojik. Yalnız hegemonyanın çöküşünü yahut da değişimini daha çok iktisadi pratikteki değişime bağlıyorsunuz. Burada birazcık determinizm var, yani alt yapının üst yapıyı etkilemesi var. Bu benim orijinal, kişisel fikrim değil, tabii ki bir belirleyicilik var ama bu tek belirleyicilik değil ve bu belirleyicilik bu kadar da belirgin değil. Yani hegemonya dönüşümündeki tek belirleyicilik, iktisadi pratikteki dönüşümdeki kriz değil. Mesela, Türkiye’de şu an, olgusal olarak baktığımızda, neoliberal pratiğin çökmüş, en azından büyük bir krizde olduğunu görürüz. Fakat, o üst dilimin, hegemonik üst dilimin, hâlâ büyük öl-

çüde geçerli olduğunu görüyoruz. Burada benim, size bir katkı olarak, bu post yapısalcılardan da etkilenerak, bu katkım naçizane bir şeyi; Acaba farklı dillerin üst dillerin de ortaya çıkışını analize almak gerekmiyor mu? Yani Türkiye’de acaba güzel bir sosyalist üst dil olsaydı yahut da güzel bir sosyal demokrat bir üst dil olsaydı, bu iktisadi gerçekliği tekrar kurabilen bir dil olabilseydi, bu olgusal pratiklerin çöktüğü bir anda acaba neoliberal üst dil bu kadar güçlü olabilir miydi?

Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU- İsterseniz söz isteyenleri şöyle bir görelim, öyle sınırlayalım. Beş kişi görüyorum ben. Beş arkadaşımızı sınırlayalım. Ki, sonra panelistlere de kısa bir süre söz vereceğiz.

Salondan- Ben de iktisatçı olmadığım için kısa bir soru soracağım Ahmet Öncü ve Ahmet Haşim Köse’ye.

Bu günkü egemen iktisadın bir hegemonya tesis edememiş olduğundan söz ettiniz. Acaba bir hegemonya arayışı var mı? Yani bir meşruiyet arayışının olup olmadığı konusunun oldukça tartışmalı olduğunu düşünüyorum. “Eğer sömürgeleştiriyorsa iktisat toplumu, sömürgeci güçler hegemonya aramaz, hegemonya üryan değildir, hegemonya örtüktür filan. Bu sömürgeci, oysa üryandır, açıktır. Dolayısıyla meşruiyet arayışı içinde olmayan, dolayısıyla hegemonya arayışı içinde olmayan bir egemenlikle karşı karşıya değil miyiz?” diye soracağım.

Bir de metodojik olarak, bilgiyle olguyla onun dili arasındaki ilişkileri farklı ekoller açısından kurarken, mesela ben iktisadı bilmiyorum ama hani eleştirel yaklaşım dediniz. Sadece mesela ilişkisel bakıp bakmamak noktasında bir fark tanımladınız. Oysa olgu ile olgunun bilgisi arasında nasıl bir ilişkinin kurulduğu da bizatihi bir ayırım noktası gibi. Bu, böyle bir farklılık, sizin yaptığınız analizde neye tekabül eder?

Teşekkür ederim.

Salondan- Neoklasik iktisat ile ilgili bir şey söyleyeceğim. Acaba bu saptamaya katılır mısınız? İlk önce ben, Murat Borüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi. Ben iktisatçı değilim ama neoklasik iktisadın kendi modeli içinde ve kendi koyduğu hedefler açısından çok başarılı bir entelektüel bir çaba olduğunu acaba teslim eder misiniz? Kendi koydukları hedefler açısından. A. Debreux modelleri olsun, diğer modeller olsun. Bu doğruluğu teslim etsek ya da etmesek bile neoklasik iktisadın hegemonyasını çökertmek ya da ortadan

kaldırmak için seçilecek yolun, neoklasik iktisadı çok iyi öğrenerek içerden eleştirmek olduğunu düşünür müsünüz? Buradaki de vereceğim örnek Amartya Sen olabilir mi?

Teşekkürler.

Salondan- Teşekkür ederim.

Aslında benim Aziz Konukman'ın söylediğine düşünsel anlamda bir itirazım olacaktı. Şu an dışarı çıktı sanırım duymayacak dolayısıyla, ama salon duyacak. Çünkü ben de birazdan dışarı çıkmak zorunda kalabilirim. Şöyle: Eğer sadece yüksek lisans düzeyindeki öğrencilere o çeşitli balıkları sunarsak ve lisans düzeyindeki öğrencilere tek bir balığı sunarsak, bunun iki sakıncası var. En azından şu an aklıma gelen iki sakıncası var diye düşünüyorum. Birincisi, lisans düzeyinde tek balık olan neoklasik iktisat düşüncesiyle dört sene boyunca zaten kafaları yoğrulmuş olacak; bunun tek doğru olduğunu düşünecekler zaten. Ondan sonra yüksek lisans düzeyinde diğer iktisadi okullara karşı ne kadar ilgileri doğabilir, bu ne kadar sağlanabilir ya da ne kadar eşitlik ilkesinde ilgileri doğabilir? Bu kafamda ciddi bir soru işareti bir.

İkinci sakıncası da pratik bir sakınca. Bütün lisans öğrencileri yüksek lisans yapmıyorlar, yani yüksek lisans yapmayacak olanlar o tek balıkla mı kalacaklar? Çünkü bunlar da iktisatçı olarak hayatın çeşitli basamaklarında, çalışma hayatında yer alıyorlar. Bir de sayın Üşür'den lütfen dördüncü tezi de açıklamasını rica edecektim.

Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU- Ben Aziz Konukman'ın vekili değilim ama, ben şöyle yorumladım onu, yani tavırsız bir şekilde "Ortada 26 tane balık var, istediğinizi satın alın." değil de, "Tavırlı olalım." şeklinde bir yaklaşımda bulundu bence o. Yoksa "neoklasik iktisat öğretilerinde çok ileri gitmek isteyen de başka şeylerle ilgilenir" gibi söylemedi, yani ben öyle algılamadım. Pazara çık, mallar ortada; tüketici özerkliği de var, bütün mallara yakınlığın eşit. Yani kendisi muhakkak bunları söylerdi. Süre uzuyor ama. Buyurun.

Salondan- Sayın Öncü ve Köse'ye sormak istiyorum. Aslında Metin Özgürlü benim soracağım sorunun bir kısmını sordu, ama hegemonyayı insanların konuşmasını tekdilleştirme olarak tanımladınız. Dolayısıyla "şu anda içinde bulunduğumuz ortamda bu tek dilin, en azından hegemoni dilini oluşturan iktisat teorisi bağlamında kurulduğunu düşünürsek ve buradaki şikâyetlerden de bunun çok yakıcı bir şekilde hissedildiğini de tespit edersek, nasıl

bir hegemonya tanımını yapıyorsunuz ki, krizinin devam ettiğini düşünüyorsunuz?” diye sormak istiyorum.

İkincisi, aslında kendi konuşma planları içinde sordukları bir soruyu tekrar kendilerine hatırlatmak istiyorum: -konuşmaları içerisinde söylemediler- Kritik iktisat kapitalizmin içinde de mümkün mü? Yani konuşmalarının sonunu zaten bir soru ile bitirdiler. Kapitalist sistem içerisinde bir, krizi çözmek için, sistemin içerisinde bir çözüm mü olacak önümüzdeki süreç, yoksa Keynesyen bir dönüşüme mi gidilecek, şimdi çok mu keskin bir hızla dönülüyor? Peki kritik iktisat, bunu üretecek olan, ya da kurulana, kurulmuş olana yeni bir şey katacak olan yeni bir iktisat sistemi içerisinde neler yapılabilir?

Teşekkürler.

Salondan- İşaya Hocama sormak istiyorum: Ben akademisyen değilim, bir bankada çalışıyorum. Bir söz söyledi “tarih ve zamanı cebimizden eksik etmememiz gerekiyor” dedi. Yani bunu sadece akılla ilişkilendirdiğimizde nedense ben bankada çalıştığım için her gün cereyan eden ekonomik ilişkilerle yüz yüzeyim. Dolayısıyla orada tarih ve zamanı, bazen cebimizde untabiliyoruz ya da buradan adımımızı dışarıya attığımız zaman, dışarıda iktisadi aklın dışındaki iktisadi akıl hep cebimizde kalıyor; yani bu da bizim çelişkimiz. Bu çelişkiyi kendi içimizden nasıl atacağız? Yani az sonra dolmuşa bineceğiz, para vereceğiz, bir iktisadi süreç başlayacak ve bu nereye bakarsak, iktisadi pratik problem yaratıyor bizde. Yani, nasıl ki piyasa çelişkisi söz konusu ise Ahmet Beylerin söyledikleri bu psikolojik bir çelişkiye dönüşüyor içimizde. Bunu nasıl aşacağız?

Teşekkürler.

Salondan- Ben aslında bu salonda görevli olduğum için bu oturuma geldim. İktisatçı değilim ve bir sosyoloji lisans eğitimindeyim şu anda. Gelirken şöyle bir önyargı vardı: İktisat, benim iktisat bölümünde okuyan insanlardan bildiğim kadarı ile, uzak durduğum, soğuk baktığım, beni çok çekmeyen bir şeydi, ama bugünkü konuşma ve sunuşlar içerisinde Kant’tan Baudrillard’a kadar birçok şey, bizim, işte sunuş içerisinde geçen, ortalama meraktaki bir sosyoloji öğrencisinin lisansta tanıştığı 200-250 yıllık bir sosyoloji tarihi süresince birçok yere değdim kendi içimde. Hani bu açıdan da biraz şey geldi, iktisadın postmodern diye anılan teoriyle tanışmışlığı buldum ben, bu sunuşta. İktisadın bir dil olarak alınıp iktisadın alınıp, epistemolojiden ontolo-

jinin belirlenmesi, Baudrillard'ın hiperrealitesi çok çok örtüşen şeylerdi bunlar benim için. Bu açıdan çok memnun oldum aslında bu bir sorudan ziyade teşekkür etmek için.

Salondan-Evet, ben panelistlere tekrar söz vereceğim. Muhtemelen verdiğim bu süre içinde kendilerini ifade edemeyeceklerini düşünecekler, ama bu zaman kısıtlılığında başka çare göremiyorum. Biraz ölçek ekonomisini kullanarak Ahmetlere beş dakika, Fuat ve İşaya'ya üçer dakika gibi bir şey uygun gördük. Çünkü sabırları da fazla zorlamayalım diye düşünüyorum.

Doç. Dr. Ahmet ÖNCÜ- Ben başlayayım, daha sonra Ahmet devam edecek. Sorular birkaç kavram etrafında yoğunlaştı. O yüzden her birine ayrı yanıt vermektense o kavramlar etrafında cevap vermeyi düşünüyorum.

Birincisi, teori-pratik ilişkisinde kurduğumuz mesele ile ilgili. İkincisi, teorik gerçeklikle olgusal gerçekliğin bağlantısının nasıl kurulduğu, ne bağlamda kurulduğuyla çok yakından ilgili detaylı bir soru geldi. Bu aslında üzerinde durulması gereken bir nokta. Bir de ikinci olarak hegemonya kavramı etrafında bir tartışma oluştu. Bir meşruluk arayışı var mı bugün? Diye özetleyebileceğim bir tartışma ya da yorum oluştu. Ya da "iktisat teorisi açısından meşruluk arayışının bir merkezi var mı?" diye bir soruyu bende çağrıştıran önermeler ileri sürüldü. Bu sorulara yönelik çok kısa bir yanıt vereceğim, ama bu bağlamda yine daha önceki tartışmayla ilgili olarak bir başka soruya, "eleştirel iktisadın, iktisadi olgunun bilgisiyle ve doğrudan olgunun kendisiyle"

le ile kurduğu ilişkinin, egemen iktisat dilinden ya da teorisinden nasıl farklılaştığı?” sorusuna, buna yanıt vermeye çalışacağım.

Şimdi, benim çok sevdiğim bir örnek var, derslerimde kullandığım bir sosyal bilimler felsefesi kitabında verilen bir örnek bu. Bilmem bilir misiniz, bu örnekte yazar bir zamanlar çok moda olan “Master Mind” diye bir oyun vardı, bu oyuna gönderme yaparak bilginin doğrulanması sorunuyla ilgili bazı iddialar ileri sürüyor. Master Mind oyunu şudur: Bir perde ile kapatılmış değişik renklerde boncuklar koyar oyuncularından birisi, diğeri ise o perdenin arkasındaki boncukları görmeden, onu ilk başta -tabii şans eseri- torbadan seçtiği renklerle bulmaya çalışır. Karşı taraf, karşı oyuncunun dizdiği renklere bakarak, beyaz ve siyah boncuklara yanıt vererek doğru gidip gitmediğini söyler. Eğer doğru bir renk bulmuş fakat yanlış kutuya yerleştirmişseniz beyaz bir boncuk koyar, doğru yerde doğru bir tanesini bulmuşsanız siyah koyar. Sosyal bilimi de böyle düşünelim diyor yazar. Bu metafor üzerinden gidecek olursak, şöyle bir soru sorabiliriz: Acaba en sonunda araştırma, oyunda olduğu gibi diyelim ki sekiz elden sonra bitip, perdenin arkasındaki boncukları görüp, tartışmanın biteceği bir sona sahip mi, yoksa araştırma ve teori oluşturma sonsuz bir oyun mu? İkincisi, acaba teori oyununda Master Mind’da olduğu gibi bize beyaz ve siyah boncuklar ile yanıt veren bir karşı oyuncu var mı? Yanıtını vermeyeceğim bu soruyu sormakla yetineceğim. Öte yandan biz şunu söylüyoruz, egemen iktisadın pozitivist ve o pozitivist yönelimli bilgi teorisiyle söz konusu perdeyi fazlasıyla kaldırdığı iddiasına sahip olduğunu söylüyoruz. Yani onlar, oyun bitmiş, zaten renkleri keşfetmişler, doğru da dizdiklerini söylüyorlar taşları; böyle bir durumla karşı karşıyayız. Tabi ki biz buna boyun eğilmesin diyenlerden yanayız çünkü eğer bilimsellik diye bir duruş varsa bu egemen iktisadın dilinden telafuz edilemeyecek bir durum yani gerçekliğin renklerinin dizilimini buldum demek bilimin sonunu ilan etmektir. Bu ise egemen iktisadın dilinde hakim bir tonda mevcut. Bizim çıkış noktamız ve eleştirel bilgi anlayışının bundan uzaklaşan noktası, hiçbir zaman oyunun sonunun gelmeyeceği iddiasıdır. O zaman bizler yaşadığımız sürece tahminlerde bulunacağız, ama bizim tahminlerimizin doğru olduğuna başka insanları ikna etmek için ısrarla bastıracağız. Bu bir oyundur, hiç kimsenin bu oyunda bir üstünlüğü yok.

Kimse çıkıp da, ister eleştirel, ister egemen dilden gelsin “Ben gerçekliğin bilgisini daha fazla biliyorum.” diyemiyor. Buradan da o postmodern göndermeye geliyoruz. Bu postmodern midir değil midir bilmiyorum ama bilim felsefesi tartışmalarında gelinen nokta bu. Hangi aktör, hangi özne diğer

öznelere daha fazla ve daha doğru bildiğini diyecek durumda ise bunu tartışalım. Ben bunun mümkün olmadığını düşünüyorum. O yüzden de tabii ki, gerçek gerçeklik iddiası siyasi, ideolojik bir mücadeledir, bilim de böyledir, teori de böyledir, iktisat teorileri de böyledir.

Determinizm meselesine gelince Ahmet girişte bir şey söyledi, dedi ki, “kapitalizm ile birlikte iktisadi pratik, siyasi ve ideolojik pratiklerden görece bağımsız bir düzlem olarak ayrıştı. Polanyi’ye gönderme yaptığımızda da şunu söyledik: “Gerçekten bu da hukuksal ve siyasal olarak başarılmıştır. Yani siz, insanları zorla topraklarından koparttınız ve piyasanın içine attınız, “varlığınızı burada kuracaksınız” dediniz. Bu toplumsal bir projeydi İngiltere’de. Daha sonra 200 yıl içerisinde bütün dünyada gerçekleştirilen bir proje oldu ve iktisadi özne belli ölçülerde toplumsal olarak kuruldu. Yani yaşamını emek gücünü satarak sürdürmek durumunda olan kitleler yaratıldı. Piyasaya bağımlı olduğunun bilincinde olan insan yaratıldı. Böyle bir tarihte yaşadığımız zaman iktisadi pratiğe öncelik vermemek bu tarihin ruhuna, duruşuna karşı bir şey. Ama bu noktada, bunun determinist olarak belirlenmemesi gerektiği söylenmelidir. Yani iktisadi pratiğin dışında siyasal ve ideolojik pratiklerin tümü ile onun izdüşümü olduğunu, ona göre örgütlendiğini söyleyemeyiz. Kesinlikle buna karşı durmak lazım. Çünkü bunlar görece birbirinden bağımsız. Kendi dünyalarında da sürdürülüyor bu tartışmalar. O anlamda da üst dil konusunda yaptığınız uyarıyı ben çok yerinde ve değerli buluyorum. Yani biz iki üst dile indirdiğimizde çok kabalaştırıyoruz, onun alt katmanlarına inmemiz lazım. Hegemonya ile ilintili olarak, bize göre hegemonyanın ya da meşruluğun varlığı toplumun bir arada olduğu süreçte gerekli. Burada çok işlevselci geliyor tabii bu konuşma. Yani problemlili olduğunun farkındayız, ama hegemonyanın kurulması toplumun sürekliliğinin zorunlu bir koşulu. O zaman soruyu şöyle çevirmemiz lazım: Bugün hegemonya kurmak zorunda olan bir grup var mı dünyada? Bence iktidar, iktidar sorunu var bu dünyada. İktidar sorunu varsa ki, var, bu durumda iktidar mücadelesinin kapitalizmde iktisadi pratiğin önceliğini düşünecek olursak, iktisat dilinin içerisinde sürdürülmekte olduğunu iddia ediyoruz, ama başka alanlarda da iktidar mücadelesinin olup olmadığını ve bunun nereye uzandığını mutlaka tartışmamız gerekir diye düşünüyorum.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Haşim KÖSE- Buna şöyle bir ilave yapayım ben: Sorun, hegemonyayı anlattığımız için, zaten iktidarın uyumlaştırması idi. İktidar mutlak bir durum; ya hegemonya ile olacak ya tahakküm ile olacak. Sizin sorunuz bir parça öyle algılanabilir. Biz o epizotların bir tanesinde kapi-

talizmin bir yüzü olarak dışlanmışlığı koyduk. Kapitalizm başlangıcında yayılmacı ve kapsayıcıydı, herkesi içine alan bir vaat ile kendini kurguladı ve öyle yayıldı; pratiği de öyleydi, teorisi de öyleydi. Ama şimdi bir çok insanı ve hatta coğrafyayı dışladı. Bu süreçlere yönlendirici karar verenler, egemen teorinin gerçeği ile uyuşmayan bu pratiğini bu dile sadık kalarak yeniden örgütlemeye çalışırsa özellikle emek kesimi için dışlanmışlığı daha fazla artıracak. Sermaye açısından problem de -demin konuşmamın başında da söyledim- paranın koparması ve özgürleştirilmesi, devrelerini farklılaştırması ve sermayeler arasında uzlaşmayı bozmasıdır. Bu süreç şöyle okunabilir: Egemen iktisada sadık kalmak ve oradan politika üretmek bir iktidar varlığı ile sürecektir ama bu iktidarın her zaman pratiğin uzlaşmasından doğan hegemonya ile olması zorunlu değildir. Bunun bir diğer tarzı tahakkümdür. Bu günkü pratiği tekrar gözlediğimiz zaman, giderek artan bir tahakküm meylinde söz etmek mümkün gibi geliyor.

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR- Efendim, ben altı soru tespit ettim. İsterseniz sonuncusu ile başlayayım. Keşke ben, sonuncu ve dördüncü tezimi açıklayabilseydim. Muhtemelen buradaki soruların birçoğu ortadan kalkabilirdi iyi açıklamış olsaydım. Biz herhalde kendimizi çok iyi anlatamadık. Sosyoloji öğrencisi olan arkadaşım “bizim yaptığımız konuşmalarla postmodernizmle çakışma noktaları olduğunu” söyledi. Tam aksine, buradaki konuşmalar ona karşı çıkan konuşmalardı. Hatta izin verirsiniz, ben şu notlarımda bu görelilik meselesi üzerinde durmuştum. Orada şunu söylüyorum: Görelilik sorunu uç noktalara götürüldüğünde bildiğiniz gibi karşımıza felsefi nihilizm çıkar. Her şey uyar; ne var ki bunun için dünyanın değişmesine gerek yoktur. İçinde yaşadığınız anın dünyasında bulunduğunuz konuma göre algılamalarınız farklılaşabileceği için birey olarak sizin için her şey uyar.

İkincisi, siz bakmayın bizim böyle geniş genellemeler yaparak burada keyifli konuştuğumuza. Siz bizim öğrencimiz olduğunuzda canınıza okuruz, hiç merak etmeyin; birinci husus o. Beni çok duygulandıran zaman zaman, mastır doktora öğrencilerinde gördüğümüz bir sorun, varoluşsal bir sorunu, bankada çalıştığını söyleyen arkadaşım dile getirdi. Zannediyorum, çoğumuz ona katılıyoruz. Burada görebildiğimiz kadarıyla “Gerçek gerçekliğin üretilmesi nasıl oluyor?” sorularına cevaplar getirmeye çalışıyoruz ve oluşturulmuş bir gerçek gerçekliğe de karşı çıkmaya çalışıyoruz. Fakat arkadaşım çok güzel, biraz da bizi destekler mahiyette bir şey söyledi, “Ben bankaya gittiğimde bir şey yaşıyorum, burada sizi dinlediğimde de başka bir şey yaşıyorum.” Dedi. Efendim, bütün mesele bu çelişkinin, bu krizin yaşanması. Ben

bunu dördüncü tezde yapacaktım. Şimdi dikkat edin, Batı dillerinde bizim Türkçe’de maalesef o tür kökten gelmiyor, ama “kriz” sözcüğü ile “kritik” sözcüğü aynı kökenden geliyor. Krizi algılamadığınız taktirde kritiğini yapmanız, yani o krizi bir üst aşamada çözmeniz çok mümkün olmuyor. Bunu bilinç düzeyine getirdiğinizde bu bir pratik bir sorun olarak, pratik pratik bir sorun olarak hepimizin zaman zaman yaşadığı bir şey. Dolayısıyla akılla ilişkisi, aklın ne olduğunu, bunun aşılına çalışılması için elimizden geleni yapmaktan başka bir şey yok.

Yine zannediyorum, Bilgi Üniversitesinde okuduğunu söyleyen bir arkadaşım, “Neoklasik iktisat kendi içinde başarılı bir entelektüel çaba değil midir?” şeklinde bir soru sordu ve Amartya Sen örneğinden, eğer eleştirilecekse, kendi içinden giderek eleştirelim. Eğer Amartiyessen okuduysanız çok iyi hatırlayacaksınız, temel olarak etik düzeyinde yapılan bir eleştiri. Dolayısıyla teknik soru içinde değil senin yaptığın eleştiriler; onu gözden kaçırmamak lazım. Yani benim “ontolojik mesele” dediğim şeyi o, etik boyutuna çekerek karşı çıkıyor; onun cevabını zannediyorum, ben verdim. Gerçek gerçeği o şekilde algıyorsanız, evet başarılıdır. Başarının ölçütü, öyle bir şey oluşturunuz ve onu çözümlüyorsunuz, analiz ediyorsunuz. Bu aşamada evet başarılı kendi içinde.

Mesela, bu son özellikle matematik ağırlıklı dergilere baktığınızda o yazılarda çelişki bulmak, bu anlamda çok da mümkün değildir, çok zordur. Eğer başarıyı bu şekilde görüyorsanız evet, ama gerçek gerçeği kurgulama tasarımlama anlamında söylüyorsanız hayır. Bunun örnekleri de buradaki sorulardan ortaya çıktı. Bir arkadaşım bir soru sordu: İktisadın ya da bilimin ütopyası var mıdır? Çarşamba günü akşam bizim genel oturumda bu, “Güçlü Ekonomi Programından Geriye Ne Kaldı?” oturumunda bu soruyu bana yöneltmişti, ben de kısaca bir cevap vermişim, cevap vermedim değil. Evet vardır, ama niye varolduğunu maalesef açıklayamamışım; korkarım ki, şimdi de açıklayamayacağım.

“Mühendis kökenli olduğunu” söyleyen diğeri bir hanımefendi, çok güzel bir soru sordu. Teori pratik ilişkisi ve oradan değiştirme, dönüştürme meselelerine geldi. Efendim, bu kriz kritik meselesi burada da aydınlatıldı, fakat bir şey var tabii. Eğer bu on birinci teze atıfta bulunuyorsanız, “Dünyayı bugüne kadar filozoflar anlamaya çalıştı, halbuki önemli olan onu dönüştürmektir” diyor Sakallı. Fakat orada biz bir hususu genellikle gözden kaçırdık. Dönüştürelim de, fakat dikkat edin, anlama aşamasında da vurgu var. Biz o

vurguyu dönüştürmeye kaydirdık. Anlamadığınız şeyi dönüştürebilirsiniz, belki belli koşullarda, o çok özel şeyler ama bir anlamaya çalışmak iyi bir şey ve bilimcinin -neyse o- temel işlevlerinden bir tanesi de bana göre, bu çok şahsi bir görüştür, dönüştürmek tamam da, çok iyi anlamak gerek. Size verebileceğim cevap şimdilik bu kadar.

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Fuat ERCAN- Aziz her zaman, karşı çıkmayı önlemek için “Fuat nasıl olsa katılır” dedi. Fuat katılmıyor çünkü benim söylediğim şu, aslında sunuşta verecektim. Şunu yapabilir, öğretim elemanları: Şu ders kitapları üzerinde durmak istiyordum. Ders kitaplarında ilginç bir yapı var. Onu birazcık deşifre etmek gerek, hepimiz bunu yapmamız gerekiyor gibi düşünüyorum. Çünkü ders kitaplarında şöyle bir yapı var: Bazı iktisatçılar kafası kolu kırılarak ders kitaplarına sokuluyor. Mesela ben kendi çevremde “Adam Smith’in orijinal kitabını okuyun” diyorum. Buna kimse karşı çıkamaz. Ricardo’yu okuyun. Yani ders kitaplarında kafası kolu kırılan iktisatçılar var. Bence orada “topu, öğrenciye atın” dedin ya “mücadele etmelisin kardeşim” diyorum. Biz de öğretim elemanları olarak, her dersi deşifre edebilme olanağımız var. Burada topu bir yere atmamak gerekiyor.

İkinci, hızla söylemek istediğim, orada tüketim anlamında söylemedim, sosyalizasyon sürecidir. Neoklasik iktisat bence başarısız değil, çok da başarılı. Yalanlar toplamı da değil, çok da iyi işliyor. Çünkü belirli bir güç ilişkisi içinde ifade ettiği, tanımladığı bir alan.

Ahmetlere yöneltilen “Eleştirel bir iktisat olur mu?” sorusuna gelince, bence eleştirel iktisat olmaz. İktisat olursa, zaten eleştirel olmaz; eleştirel sosyal bilimler olur.

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU- Sabrınız için çok teşekkür ediyorum.

Son bir cümle söyleyeyim isterseniz. Bir tespitimi tekrar ifade etmeden geçemeyeceğim. Aslında “iktisat ideolojisi, iktisat aklı” derken bir karşı hegemonya oluştu gibi geldi. Çünkü söz alanlara dikkat ettim, “ben iktisatçıyım” diye söze başlayan hiç kimse olmadı. İktisatçı olmayan herkes “ben sosyologum, mühendisim, iktisatçı değilim” diye karşı iktisatçı ideolojisi yaratmayı başardık en azından.

Katıldığınız için hepinize teşekkür ederim.